

ს ღარიანი

~~K1540
1~~

საქართველოს ეკონომიური
პროგრესისათვის

გამოცემა „სორაპანი“-სა.

თ ბ ი ლ ი ს ი

სტამბა „სორაპანი“, მადათ, კუნძ № 1.

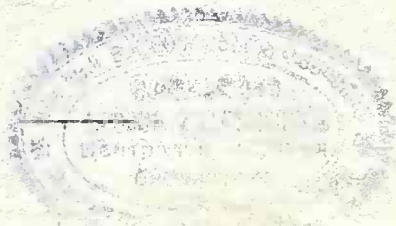
1921

ს. ღარიანი.

სტრუქტურა

საქართველოს ეკონომიური
ვიტარებისათვის

K 1540
1

გ. 5. 2019-6742

თბილისი

სტამბა „სორაპანი“, მალათ, კუნძ. № 1.

1920

I.

საქართველო დაადგა თავისუფალ პოლიტიკურ გან-
ვითარების გზას. ეს კი ბევრს ავალებს ქართველ ერს.
პოლიტიკურ მართვა-გამგეობას მაშინ აქვს აზრი, როდეს-
საც ის ემყარება ხალხის ვითარების სწორ შეგნებაზე.
ვინც არიცის ამ ვითარების ხასიათი, მას არ შეუძლია
გონიერად წარმართოს ქვეყანაც. ასეთ შემთხვევაში ერის
ცხოვრება ხდება ბრმა ძალთა გავლენის მსხვერპლი და
პოლიტიკას, რომლის დადებითი მნიშვნელობა სწორედ
იმაში შესდგება, რომ ჩამოასხას შეგნებულ ფორმაში უფორ-
მო სოციალურ-ეკონომიური შინაარსი, ეკარგება *raison
d'etre*. პოლიტიკა ასეთ პირობებში როგორც შეგნებუ-
ლი მოქმედება, ისპობა და ნამდვილ პოლიტიკის ნაცვ-
ლად გვჩნება მხოლოდ სახელი პოლიტიკისა. ეს არის
კომედია, არც იმდენად სასაცილო, რამდენადაც სატი-
რალი.

ჩვენს დღევანდელ პოლიტიკას რომ აკვირდები
ამჩნევ რომ მას მართავს არა გონება, არამედ ინსტინქტი.
გონება იმ პარტიისა, რომელიც უდგას დღეს საქართვე-
ლოს სათავეში, არის ანტი-ნაციონალური. ეროვნება,
როგორც პირველი ხარისხის ღირებულება, რომლის გა-

დახურდავება არ შეიძლება, ჩვენ მმართველ პარტიის გონებას არ სწამს. მიუხედავად ამისა, საქართველოს პოლიტიკა დღეს ეროვნულია, საქართველოს მმართველი პარტია ამტკიცებს ქართულ ეროვნებას. ცხადია, მაშასადამე, რომ რეალური პოლიტიკა მენშევიზმისა, სახსებით ეწინააღმდეგება მის იდეოლოგიას, ე. ი. საქმე ეწინააღმდეგება აზრს.

მაშ ფსიქიკის რომელ ძალაზე ეყრდნობა მმართველი პარტია საქართველოს რესპუბლიკის მართვის საქმეში? თუ ეს ძალა არ არის გონება, მაშინ ჩვენ გვრჩება მხოლოდ ინსტინქტი. გადაჭარბება არ იქნება ამისათვის, თუ ვთქვით, რომ საქართველოს მმართველი პარტია მართავს საქართველოს ინსტიქტიურად.

სად მივყავართ ამ ინსტინქტს, ამას ჩვენი მმართველი პარტია ვერ ხედავს. მას ასეთი კითხვაც არ ებადება. ის მხოლოდ **გრძნობს** რომ ქართველი ხალხი, ან უკეთ, ქართველი **ამომრჩეველი** თხოულობს თავის განმტკიცებას და მიჰყვება ამომრჩეველს ამ მოთხოვნილებაში. მაგრამ რადგან მმართველ წრეს არ-ესმის იდეა მთელი ერისა, ის უპირატესობას აძლევს იმას, ვინც ყველაზე უფრო ახლოა მასთან, ვინც ყველაზე უფრო აწუხებს მას. სწორედ ეს არის მიზეზი იმ მოვლენისა, რომ დღევანდელ საქართველოში რკინის გზის მუშებს ყველაზე უფრო მეტს პატივს სცემენ: ჩვენ

ნი ცხოვრების მესაქენი ვერ აფასებენ ღირსეულად ქართველი ერის სხვა და სხვა წრეებს მთლიანი ეროვნული იდეის თვალსაზრისით.

ზოგჯერ, მართალია, გაბატონებული პარტია სტოვეებს ინსტინქტის საზღვრებს და ცდილობს დაემყაროს თავის მოქმედებაში გონებას. მაგრამ იმ წამსვე გამოძვლავდება ხოლმე, რომ მისი ნააზრევი არაფრით არ განსხვავდება ვულგარულ წარმოდგენიდან, ამის გამო მისი შეგნებული მოქმედებაც უფრო მკითხაობას წააგავს ვიდრე გონიერათ დასაბუთებულ სახელმწიფოებრივ მართვას. სხვათაშორის ეს გამოიხატება სწორი პოლიტიკური ხაზის უქონლობაში.

თუ ეს ასეა, რით აიხსნება მენშევიზმის დღევანდელი გავლენა საქართველოში? ეს გავლენა მომზადებული იყო ისტორიული მიზეზებით *). თვით რევოლიუციის მსვლელობამ ჩაუგდო მენშევიკებს პოლიტიკური ძალა-უფლება ხელში**). ხანა რომელშიდაც ცხოვრობთ, ჯერ კიდევ გამოურკვეველი ხანაა. არ ვიცით, ხვალ რა იქნება. ყოველ მხრით მტრებით გარს შემორტყმულ ქართველი ხალხის მთელი ყურადღება მიქცეულია გარეშე საფრთხის მიმართ. შინაურ განხეთქილე-

*) იხ. ჩემი წიგნაკი „Грузия послѣ 1905 года“.

***) იხ. ამაზედ ჩემი წერილი „საქართველოში“ ივნისი 1917 წ.

ბაზე არავინ ფიქრობს. ეროვნული ჩრდილავს კერძო-ობითს, ასეთ ხანაში, მართლაც, მენშევიკური პოლიტიკა ე. ი. სრული უპოლიტიკობა, გონების ჩარჩოების დატოვება და ინსტინქტზე დაყრდნობა საუკეთესო საშუალებაა. თუ ერს იხსნის რამე, იხსნის მას მისი ინსტინქტი როდესაც მგზავრი იბნევა უზარმაზარ ტყეში, ის სადავეს ხელიდან უშვებს და თავისუფლებას აძლევს თავს. ცხენს, იმ იმედით, რომ პირუტყვის ინსტიქტი ასეთ პირობებში უკეთესად გაიკვლევს სწორ გზას, ვიდრე ადამიანის გონება. აი ასეთ მდგომარეობაში იმყოფება დღეს საქართველოც. მმართველი პარტიის სისუსტის გამო, ქართულ ეროვნულ ინსტიქტს არაფერი აბრკოლებს. ამ ინსტიქტმა იმ ზომამდე მძლავრად იფეთქა, რომ გაიტაცა თვით მთავრობაც: მიუხედავად იმისა, რომ მის იდეოლოგიის და ეროვნულ ინსტიქტის შორის იყო წინააღმდეგობა, მან ხალხზე გავლენის შესანარჩუნებლად თავის იდეოლოგიას უღალატა და გაჰყვა ხალხს. სწორედ ეს არის მიზეზი იმისა, რომ დღეს მენშევიკურს პოლიტიკას აქვს ხალხში გავლენა.

დავაკვირდეთ თვით ჩვენს ცხოვრებას: სად ვიმარჯვებთ ჩვენ? გარეშე პოლიტიკაში, ე. ი. იქ, სადაც საჭიროა ხალხის ერთსულოვნობა, ხალხის ინსტინქტი. მაგრამ ჩვენ ვმარცხდებით შინაურ საქმეებში, სადაც საჭიროა გონიერი

პოლიტიკა: სამართალი მოისპო; მეურნეობა განადგურდა; ინტელიგენცია შიმშილით დაიხოცა. აი. ეს არის სოციალ-დემოკრატიის პოზიტივეური მოქმედების ნაყოფი. დიახ, ჩვენი მმართველი პარტია კარგია, როდესაც ის არ მართავს, მაგრამ უვარგისია, როდესაც ის მართავს. გარეშე საქმეებში ის პასივეურია და სწორედ აქ იმარჯვებს. ქართველი ხალხი, იმარჯვებს ისტორიის წყალობით. შინაურ საქმეებში მმართველი პარტია აკტივურია, და აი აქ სწორედ ყველაფერი ინგრევა და არაფერი ჰრ შენდება.

სანამდის იქნება ასეთე? მანამდის, ვიდრე საქართველო გარეშე საფრთხეს ქვეშ იმყოფება. იმ დღეს, როდესაც საქართველოს არსებობა უზრუნველ ყოფილი იქნება, მოისპობა პოლიტიკური სიტუაცია სოციალ-დემოკრატიული პარტიისათვის სასარგებლოდ. ეროვნული გზას უტევს კერძობითს. გაჩაღდება შიგ სოციალური ბრძოლა სხვა და სხვა წრეებ შორის. მასალა ასეთი ბრძოლისათვის მრავალია: ტყვილად ფიქრობენ ზოგიერთებრ, რომ საქართველო სოციალურად ერთფეროვანია. მებრძოლ მხარეებს კი დასჭირდებათ შერიგება. კლასსიურმა და ჯგუფობრივმა უნდა იპოვოს სახელწიფოებრივში შეთანხმება. ეს კი საჭიროდ გახდის ნამდვილ პოლიტიკას და არა მკითხავობას.

მომზადებულია მეტრე ასეთი პოლიტიკისთვის მმარ-

თველი პარტია? ეს დამოკიდებულია იმაზე, აქვს თუ არა მას ქართველი ერის იდეა შეგნებული. ჩემი წერილის მთავარი მიზანია აღმოაჩინოს, რომ ასეთი იდეა არც ერთს ჩვენში გაბატონებულ პარტიებს არ მოეპოვება. მათ შორეული წარმოდგენაც არ აქვთ ჩვენი ერის კულტურულ შინაარსზე.

ამ შინაარსის შესასწავლად მრავალი გზაა. ჩვენ შეგვიძლია, მაგალითათ, შევისწავლოთ ქართული ერის კულტურა მისი იდეოლოგიის თვალსაზრისით. ჩვენ შეგვიძლია ეს კულტურა შევისწავლოთ ეკონომიური თვალსაზრისითაც. როგორც ეკონომიკა, ისე იდეოლოგია წარმოადგენენ ერთ მთლიან სისტემის ნაწილებს. თუ იცით ერთი ნაწილი სისტემისა, გეცოდინებათ მეორე ნაწილიც. დავა იმის შესახებ რა არის კულტურის priusquam: ეკონომიკა თუ იდეოლოგია, ემზავსება დავას იმის შესახებ, რა გაჩნდა უწინ, დედალი თუ მამალი. ვინც ასეთ დავაში მონაწილეობას ღებულობს, ამტკიცებს თავის აზროვნების განუვითარებლობას: პროცესსი, რომელმაც გააჩინა დედალი, იყო სწორედ ის პროცესსი, რომელმაც გააჩინა მამალი. ერთი უმეოროდ ვერ გაჩნდებოდა. კულტურაც არის სისტემა, ეკონომიკა და იდეოლოგია—ამ სისტემის ნაწილები. აზრს მოკლებულია ამის გამო საკითხი, სისტემის რომელი ნაწილი გაჩნდა ადრე. სისტემის

თავისებურობაც იმაშია, რომ მის ნაწილების მიზნობრივი დამოკიდებულობა ექვემდებარება ლოდიკურ ურთიერთობას.

მე მირჩევნია ქართველი ერის კულტურის განხილვა მისი ეკონომიკის თვალსაზრისით. ჩემი წერილის უმთავრესი დანიშნულებაა—კრიტიკა. თანამედროვე ქართულს ლიტერატურაში გაბატონებული თეორია ჩვენი ხალხის ეკონომიურ ვითარებაზე არ შეეფერება სიმართლეს. ეს თეორია არ არის ქართულ ცხოვრებაზე დაკვირვების ნაყოფი. ის ნასესხებია ისე, როგორც ნასესხებია ბავრი რამ ჩვენს ინტელლექტუალურ ცხოვრებაში. ქართველ სინამდვილეს ეს თეორია ვერ გამოხატავს და უფრო მითოლოგიას ემგზავსება, ვიდრე მეცნიერულ კონსტრუქციას.

საჭიროა დავეძლიოთ ეს მითოლოგია და თუ თვითონ ვერ შევქნით სწორ თეორიას, ნიადაგი მაინც მოუმზადოთ მის აღმოცენებას. სწორედ ამაშია კრიტიკის დადებითი მნიშვნელობა: იქ, სადაც უმეცრებაა გაბატონებული ცრუ-ჭიშმარიტების სახით, კრიტიკამ უნდა აღმოაჩინოს მისი ნამდვილი სახე. თუ ამ წერილმა შესძლო ეს, მისი მიზანაც მიღწეული იქნება.

გარდა კრიტიკულისა, ჩემს ნაშრომს აქვს პოზიტიური ნაწილიც. მას კიდევ სჭირია გადამუშავება: ვაქვეყ-

ნებ ამ ნაწილს შინც, რათა გამოვიწვიო აზრთა გაცვლა-გამოცვლა. სხვაფრივ მოქცევა არც არის. მიზან შეწონილი: არ შეიძლება მსჯელობის გადადება მანამდეს, ვიდრე აბსოლუტურად სანდო და აუცილებელ დებულებებს ხელთ ვიგდებთ. არის ჩემს შეხედულებებში სადავო დებულებები. დავაც მათ შესახებ სასარგებლო იქნება ჭეშმარიტების აღმოჩენისათვის. ბრძოლა კი ჭეშმარიტებისათვის, ლესსინგის არ იყოს, ჩვენ გვიჩვენია თვით დამზადებულ ჭეშმარიტებაზე.

2.

ყოველი მოვლენა საზოგადოებრივ ცხოვრებისა შეიძლება განხილულ იქნეს ორი თვალსაზრისით: ისტორიულით და სისტემატიურით. ისტორიული თვალსაზრისით მოვლენა არის ინდივიდუალური ფაქტი, ამ და ამ დროს, ამ და ამ განსაკუთრებულ პირობებში აღმოცენებული და განუმეორებელი. სწორედ იმაშია ისტორიის დანიშნულება, რომ ის არკვევს მოვლენათა განმასხვავებელ ან სპეციფიურ თვისებებს. დღეს, როდესაც ისტორიის მეთოდოლოგია საკმაოდ გამოკვლეულია, დავაძრავის შესახებ, შეუძლებელია.

მამოძრავებელი სტიმული საგნის ისტორიული თვალსაზრისით განხილვისა არის ამ საგნის ინდივიდუალური

ღირებულება, რომელიც იწვევს მკვლევარში ინტერესს. ეს არის ინტერესი, დაყრდნობილი მკვლევარის მსოფლმხედველობაზე, კერძოდ იმ წარმოდგენაზე, რომელიც აქვს მკვლევარს კულტურის შინაარსზე. ამის გამო სწორედ არა ყოველი ფაქტი, რომელსაც ქონია ადგილი მსოფლიოში, შეიძლება გახდეს ისტორიული კვლევის საგნად, არამედ მხოლოდ ისეთი ფაქტი, რომელსაც აქვს ერთგვარი, იქნება ძლიერ შორიც, დამოკიდებულება მკვლევარის მსოფლმხედველობასთან. ისტორია არის მსოფლიოს განხილვა ღირებულებათა თვალსაზრისით, მიმართული მოვლენათა ინდივიდუალობისაკენ.

სულ სხვაა საგნის განხილვა სისტემატიური თვალსაზრისით. აქ მკვლევარის გონება მიმართულია ზოგადისაკენ. ის ეძებს მოვლენებში საზოგადო თვისებებს, რომელიც მათ აქვთ საერთო*).

ერთი და იგივე მოვლენა განხილული ისტორიულად და განხილული სისტემატიურად სულ სხვა და სხვა ცნებათა წყებას მოგვცემს. ისინი ერთ მეორეს არ ეწინააღმდეგებიან, მაგრამ მათ შორის არ არის არც თანხმობა.

*) ამ მუხლში სადავოდ მიმაჩნია პროფ. შ. ნუცუბიძის აზრი, რომელსაც ის ავითარებს თავს საინტერესო წერილში „ბუნებისათვის ცნებისა“. იხ. უნივერსიტეტის მოამბე, სიბრძნის მეტყველების განყოფილება № 1.

სისტემატიზატორი არჩევს საგნის პერიფერიას, სპეციფიკატორი წვდება მის ცენტრს.

საზოგადოებრივ მოვლენების სისტემატიური განხილვა შესაძლებელია მხოლოდ მაშინ, როდესაც მკვლევარი გარეშე ამ მოვლენებისა დგას. თუკი მკვლევარი შიგ მოვლენების სფეროში იმყოფება, სისტემატიზაცია შეუძლებელი ხდება. მე არ შემიძლია გულ გრილად დავჭრა ჩემი სხეული მისი ანატომიის შესასწავლად. ჩემი სხეულის ანატომიას მე ვსწავლობ უსულო გვამებზე. სწორედ ასე, შეუძლებელია გარედან მსჯელობა საზოგადოებრივ მოვლენაზე, რომლის ერთ შემადგენელ ნაწილს თვით მკვლევარი წარმოიდგენს.

ამით სრულიადაც არ არის ნათქვამი ის, რომ ისტორიკოსმა უნდა დაინახოს მოვლენაში ყველაფერი, რაც მას სურს**). ეს იქნება სუბიექტივიზმი. მან უნდა დაინახოს მხოლოდ ის, რაც არის ფაქტში. ამისათვის მას ცხადია, გამოადგება იმის ცოდნა, თუ რა ხდება ამ ფაქტის გარშემო, ე. ი. გამოადგება საგანთა სისტემატიზაცია. მაგრამ ვინაიდან ისტორიკოსის მიზანია მოვლენის ინდივიდუალობას შესწავლა, ცოდნა იმისა, თუ რა ხდება სხვა

*) იხ. ჩემი „Грузия подлѣ 1905 года“.

***) ეს იყო ნაკლი რუსული სუბიექტივისტების ისტორიული სკოლისა.

საგნებში, არის მხოლოდ მასალა, რომლისაგან ისტორიკოსი აშენებს თავის საგანს. ამნაირად ისტორიული თვალსაზრისი იქვემდებარებს სისტემატიურ თვალსაზრის და შეიცავს მას, როგორც თავის შემადგენელ ნაწილს.

საზოგადოათ უნდა აღინიშნოს, რომ ჩვენი მკვლევარები არ აქცევდენ ჯეროვან ყურადღებას მეთოდისინი აგროვებდენ მასალას, თავს უყრიდენ მრავალ ფაქტებს მაგრამ მეცნიერების შექმნა ამ ფაქტებიდან მათ ვერ ძალუძდათ, ვინაიდან მათ არ ქონდათ სწორი მეთოდი. ან საიდან ექნებოდათ ეს მეთოდი, როდესაც იმის გაგებაც არ გააჩნდათ, თუ რისთვის არის საჭირო ფაქტების შეგროვება. ხედავდენ, რომ სხვა ქვეყნების მკვლევარები აგროვებენ ფაქტებს, სწერენ წიგნებს, და აი ისინიც-გარეგნული წამბაძველობით შეპყრობილნი, ცდილობდენ შეეგროვებინათ ფაქტები საქართველოზე. თუ კი საკითხი ფაქტების გამუქებაზე მიდგებოდა, ვინაიდან მათ თავისი თვალსაზრისი არ გააჩნდათ, ისინი პირდაპირ დაუფიქრელად სესხულობდენ უცხოელების თეორიას. ეს თეორია, შექმნილი უცხო სინამდვილეზე დაკვირებით, არ უდგებოდა ჩვენს ცხოვრებას. მაგრამ მოუმიწიფებელი დოქტრინიორობის ზეგავლენით ჩვენი მკვლევარები ამახინჯებდენ სინამდვილის ფაქტებს; იმის მაგივრად რომ გაენათებინათ ფაქტები თეორიის საშუალებით, ისი-

ნი სარგებლობდენ თეორიით ფაქტების დასაბნელებლად და დასამახინჯებლად.

ამნაირად დასავლეთ ევროპის ქვეყნების ვითარების ისტორიულ თეორიას, რომელიც მშვენივრად გამოიყენა კ. მარქსმა, ქართველმა მკვლევარებმა მისცენ სისტემატიური ხასიათი. ეს თეორია გვეუბნებოდა, რომ დასავლეთ ევროპის, განსაკუთრებით კი ინგლისის, ისტორიული ვითარების გამო აქ ახალ საუკუნოებში ფეხი მოიკიდა კაპიტალისტურმა წარმოებამ, რომელიც მიაქანებს საზოგადოებას სოციალისტურ წარმოებისაკენ. გულუბრყვილო ჩვენმა პუბლიცისტებმა იფიქრენ, რომ ეს თეორია გამოხატავს კაცობრიობის ყველა ნაწილის ვითარებას, და ერთ დროს ზუღუსებიც, ჰოტტენტებიც, ჩუვაშებიც და სხვებიც გაიჩენენ კაპიტალისტურ მრეწველობას და ამ უკანასკნელის საშუალებით მშვიდობიანად შევლენ სოციალიზმის სამეფოში. კაცობრიობა წარმოდგენილი ჰქონდათ მათ, როგორც დიდი უჯრაბატარ-ბატარა უჯრედებად დაკოფილი, თითოეული უჯრედი ცხოვრობს თავის დამოუკიდებელი ცხოვრებით, და ის, რაც ხდება მეზობლურ უჯრედში, პირველს სრულიად არ ეხება. ერთი უჯრედი განივლის იმ გზას, რომელიც გაიარა მეორე უჯრედმა, ის ფაქტი რომ ამ უჯრედების ვითარება სხვა და სხვა დროს იწყება, სრულიად არა

ვითბრ გავლენას არ ახდენს ჩვენი მკვლევარების აზრით, თვით ამ უჯრედების განვითარებაზე. დროს და სივრცეს არავითარი მნიშვნელობა არ აქვს ფაქტის წარმოშობაში. რაც ინგლისში მოხდა XVI საუკუნეში, ის მოხდება საქართველოშიც. როდის მოხდება, ეს არ არის საინტერესო. ოღონდ კი უსათუოდ, „ისტორიული აუცილებლობით“ მოხდება.

აი ძირითადი დებულება, რომელიც, შეგნებულად თუ შეუგნებლად, საფუძვლად უდევს ჩვენი პუბლიცისტების შეხედულებებს. მიუხედავად იმისა, რომ თვით ავტორები თავის თეორიებს მეცნიერულს ეძახდენ, არ შეიძლება არ აღვნიშნოთ, რომ მეცნიერისებური ამ თეორიებში არაფერია. სიმართლეს უფრო შეეფერება, თუ ისინი მითოლოგიას დავუკავშირეთ.

კაცობრიობა წამოარდგენს ერთს მთლიან სისტემას აი ეს აზრი უნდა კარგად შევითვისოთ. ის არ არის დიდი უჯრა, პატარ-პატარა უჯრედებად დაყოფილი. კაცობრიობის ნაწილები განუწყვეტელ ურთიერთობაში იმყოფებიან დღესაც. იყო დრო, როდესაც კაცობრიობის შედარება მართლაც შეიძლებოდა პატარა უჯრედებად დაყოფილ უჯრასთან. ეს იყო ახალ საუკუნეებამდის, როდესაც თითოეული ერი, თითოეული სახელმწიფო და შეიძლება ითქვას, თითოეული თემიც კი, ცხოვრობდა

დამოუკიდებელი ცხოვრებით. ევროპამ არ იცოდა ის, რაც ხდებოდა ამერიკაში, თვით ამერიკის არსებობაც უცნობი იყო. აზიამ არ იცოდა ის, რა ხდებოდა ავსტრალიაში და აფრიკაში. თვით ევროპაშიც ინგლისს შეეძლო ასი წლის განმავლობაში ებრძოლა საფრანგეთთან, რუსეთში კი ამაზე ამბავიც არ მივიდოდა. სახელწიფოში არ არსებობდა ერთი მძლავრი ცენტრი. გასკონიისთვის ინტერესს მოკლებული იყო ის, რაც ხდებოდა ბურგუნდიაში. იმერეთის მეფეს შეეძლო სრულიად აეკლო დადიანების სამთავრო, მაგრამ ქსნის ერისთავები ამას ვერც კი შეიტყობდნენ. ასეთ პირობებში თითოეული ერი, შეიძლება ითქვას მეტიც, თითოეული თემი, ცხოვრობდა თავის თავად და ემორჩილებოდა მხოლოდ თავის შინაგან ძალებს.

მას შემდეგ სრულიად შეიცვალა კაცობრიობის სახე თემებმა დაკარგენ დამოუკიდებლობა და დაემორჩილენ ერთს. თვით ერებმა დაკარგენ კულტურული დამოუკიდებლობა და დაემორჩილენ კაცობრიობას. დღეს კაცობრიობის ყველა ნაწილები მჭიდროდ არიან დაკავშირებული. ის რაც ხდება მალაქაზე პოულობს გამოძახილს სიდნეიში, ლონდონის ბირჟაზე უკვე გამორკვეულია, რამდენი ბავშვი დაიბადება წელს საქართველოში ან რამდენი კაცი მოკვდება საფრანგეთში.

აქედან ცხადია, რა ზომაზედ შემცდარი უნდა იყოს ის აზრი, რომელიც ფიქრობს, რომ თითოეული ერის ევოლუცია ისეთია, როგორც მეორე ერის. ეს შეხედულება არ უწევს ანგარიშს დროს და სივრცეს. ის მსჯელობს განყენებულად და ევოლუციის მთელს მამოძრავებელ ძალას ეძებს თითოეული ერის თვისებებში. ასე თუ მივუდევით საგანს, მართლაც საქართველოს ვითარების გზა იმნაირად უნდა წარმოგვიდგეს, როგორც ინგლისის, ან საფრანგეთის გზა. თუ ინგლისი ძალიან მდიდარია და მთელი ქვეყნის პატრონია, რად არ უნდა საქართველომაც ასეთ სიმდიდრეს მიაღწიოს და შემდეგ მთელს ქვეყანას დაეპატრონოს?

მაგრამ ეს ხომ ოცნებაა. სიმართლეს უფრო შეეფერება, თუ ჩვენ ეროვნული ევოლუციის ხაზი შემდეგი ფორმულით გამოვხატეთ: ის არის ორ ძალთა ურთიერთობის შედეგი. ამ ძალთა შორის ორდინატის როლს ასრულებს თვით ერში ჩამარბული ძალები (მისი ქვეყნის ბუნება, მისი ნიჭი, მისი ისტორიული ტრადიცია და სხვა), აბსცისის როლს კი ასრულებს მთელი კაცობრიობის ვითარება. ეროვნული ევოლუცია არის ფუნქცია ეროვნული ენერჯის და მის გარშემო არსებულ პირობებზე. მაშ ამ ევოლუციის გასარკვევად სრულიად არა

შინაგან ძალთა შესწავლა, არამედ, საჭიროა ერის რეშეც მიმოხედვა.

ამას ვერ ხედებოდენ ჩვენი „მეცნიერული“ სოციალისტები. ისინი ცალ მხრივად სინჯავდენ საქართველო ეკონომიურ ევოლიუციას, ე. ი. მეცნიერულად კი არ სწორედ მეტაფიზიკურად იქცევოდენ. ისინი ამჩნევდნენ ფაქტს, მაგრამ აძლევდენ მას სრულიად უსამართლო ტერპრეტაციას, რადგან კაცობრიობის ევოლიუციონ სწორი წარმოდგენის უქონლობის გამო, მათ არ გადაუდებებდათ გამოკვლევისათვის საჭირო სწორი მეთოდიც. მეცნიერების გარეშე კი მეცნიერება არ არსებობს.

3.

როდესაც ზევით ჩვენს სოციალისტებზე ვამბობ მხედველობაში მყავდა უმთავრესათ ნოე ჟორდანიას არჩილ ჯორჯაძე. როგორ აქვთ მათ წარმოდგენა საქართველო ერის ეკონომიური ევოლიუცია?

როგორც ჟორდანიას, ისევე ჯორჯაძეც ჩვენი ეკონომიური ცხოვრების განსამარტავად მიმართა თანამედროვე დასავლეთ ევროპის ქვეყნებისთვის წინა ეკონომიურ თეორიებს. მათის აზრით ევოლიუციონ საქართველო ერისა იწარმოებს იმ ეკონომიური გზით, გზითაც წარმოებდა ევოლიუცია დასავლეთ ევროპისთვის.

ერებისა. ამაში როგორც უორდანიანა, ისეთე ჯორჯაძე სა-
ვსებით ვთანხმებიან ერთმანეთს.

როგორც მარქსის მოძღვრების მიმდევარს, რომელ-
საც სწამს აუცილებლობა ისტორიული კანონისა, ბ.
უორდანიანს კითხვაც არ ებადება იმის შესახებ, წავა თუ
არა საქართველო იმ ეკონომიური განვითარების გზით,
რომელიც განვლენ დასავლეთ ევროპის ქვეყნებმა. არჩილ
ჯორჯაძე კი, როგორც მოწაფე რუსეთის სოციალიტებისა,
იცნობს საკითხს ეროვნული განვითარების თავისებუ-
რობის შესახებ. მაგრამ როდესაც ასეთი კითხვა იბადება
ქართველი ერის შესახებ, ის ენერგიულად უკუაგდებს
მას ან და სწყვეტს უარყოფითად. „ხშირად, ამბობს არ-
ჩილ ჯორჯაძე, „ჩვენ ერთმანეთს არ ვეთანხმებით ხალ-
ხის ეკონომიურ წარმატების ახსნის დროს, მომეტებულად
იმ მიზეზის გამო, რომ ამა თუ იმ მოვლენათა და-
ფასებაში რუტინით და დოქტრინით ვხელმძღვანელობთ.
ეს რუტინა რწმენაა, ვითომ ქართველ ერს რალაც
განსაკუთრებული თვისება ჰქონდეს“.*)

როგორც სჩანს აქედან, ჯორჯაძეს არ სწამს გან-
საკუთრებული გზა ქართველი ერის ეკონომიური ვითა-
რებისა. რწმენა ასეთ გზაზედ მას მიაჩნია რუტინად და
შეცდომების წინაშე მუხლის მოდრეკად. რამდენადაც

*) არჩილ ჯორჯაძე—თხზულებანი, ტ. IV, გვ. 4.

მართალია ასეთი აზრი, ამას დავინახავთ შემდეგ. ეხლა კი განვაგრძოთ ჩვენი პუბლიცისტების ეკონომიური შეხედულების გარკვევა.

თუ ჩვენი ერის ეკონომიური ევოლიუციის გზა იგივეა, რაც დასავლეთი ევროპის ქვეყნებისა, მაშინ, უეჭველია, ჩვენც უნდა გამოვსცადოთ ის, რაც გამოსცადა დასავლეთმა ევროპამ. აქ იბადება საკითხი: რა გზაა ეს?

ამ გზის ძირითადი მიმართულების განსაზღვრაშიც ბ. ჯორჯაძე და ჟორდანია ერთმანეთს. პირველიც და მეორეც ეყრდნობიან თითქმის ერთ და იგივე ავტორიტეტს, პირველიც და მეორეც სცდილობენ ამ ავტორიტეტებით განმტკიცებულ შაბლონში მოათავსონ ქართული სინამდვილე, რადაც არ უნდა დაჯდეს ეს. ამ დროს ისინი იმაზედაც არ სწუხან, რომ ასეთი ნაძალადევი საშუალებით სინამდვილის ახსნა შეუძლებელია.

ორივენი, ჟორდანიაც და ჯორჯაძეც, ერთნაირად გამოსთქვამენ იმ აზრს, რომ ქართველი ერის ევოლიუცია მიდის ინდუსტრიის გაძლიერებისაკენ და სოფლის მეურნეობის ეკონომიური მნიშვნელობის შემცირებისაკენ. როგორც ჟორდანია, ისე ჯორჯაძეც აღნიშნავენ, რომ სოფელი თანდათან ცარიელდება და ქართველი

ხალხი გროვდება ქალაქებში, აი ისეთ როგორც ეს ხდებოდა ერთ დროს ინგლისში, საფრანგეთში და გერმანიაში *)

მიზეზი ამ მოვლენისა არის შრომის განაწილება, რომელიც დაკავშირებულია ნატურალურ მეურნეობიდან ფულით წარმოებულ მეურნეობაში გადასვლასთან. თუ უწინ სოფელი წარმოადგენდა მთლიან ეკონომიურ ერთეულს, რომელიც თვითონ აკმაყოფილებდა თავის მოთხოვნილებას შინაური საშუალებით და სრულიად არ საჭიროებდა ამისათვის გარედან შემოტანილ საქონელს— დღეს პირობები შეიცვალა. სოფლის კარჩაკეტილობა მოისპო, უცხო საქონელი შეიჭრა სოფელში და ამან შესცვალა ძირიანად სოფლის ცხოვრება. თუ უწინ სოფელი იძულებული იყო ყველა თავისი მოთხოვნილება შინაური საშუალებით დაეკმაყოფილებინა, დღეს მას შეუძლია მთელი თავისი ენერგია ერთს დარგს მეურნეობისას მოანდომოს და ამით ირჩინოს თავი. უწინ სოფელი მუშაობდა თავისთვის, დღეს კი ის მუშაობს ბაზრისათვის. აი ის ცვლილება, რომელიც ჟორდანისა და ჯორჯადის აზრით მიზეზია სოფლის დაცალიერებისა. ვაჭრობის გაჩაღების გამო აღამიანს შეუძლია მოსცილდეს მიწას და ქალაქშიდაც მონახოს საშუალება

*) იხ. ნ ჟორდანია—ჩვეული ნაწერები, 41—42 გ.

თავის სარჩენად. ეს საშუალება არის ხელობა, ვაჭრობა მრეწველობა. ამ პროცესს სოფლის დაცალიერებისას და ქალაქის გაძლიერებისას თანდათან უფრო ფართო ხასიათი მიეცემა. აი სწორედ ისეთ როგორც ეს მოხდა დასავლეთ ევროპის ქვეყნებში: საქართველო მიდის თანდათან ინდუსტრიალიზაციისაკენ.

უკანასკნელი მოვლენა კი იწვევს საზოგადოებრივ კლასების დიფერენციაციას. ქალაქებში ჩნდება ორი კათეგორია მოქალაქეთა: ერთი არის საწარმოვო იარაღის მესაკუთრენი, კაპიტალისტები. მეორენი არიან საკუთრებას მოკლებული პროლეტარები, რომელთაც არა აბაღიათ-რა, გარდა თავის შრომის უნარისა. პირველნი ე. ი. კაპიტალისტები, სარგებლობენ პროლეტარების უმწეო მდგომარეობით, აძლევენ მათ ისეთ ქირას, რომელიც არ აღემატება საცხოვრებლად საჭირო ხარჯს, ხოლო ამუშავენ ბევრად უფრო ზედმეტად თავიანთ ქარხნებში და ამნაირად კიდევ უფრო მდიდრდებიან მუშა კაცის ოფლით, ვიდრე სოციალისტური რევოლუცია არ უწევს და არ მოსპობს ამას.—ასეთია მეტად გამარტივებული კონცეპცია საქართველოს ეკონომიურ ცხოვრებისა, კონცეპცია, რომელსაც ერთნაირად იზიარებენ ჯორჯაძეც და ჟორდანიაც. მაგრამ მათ შორის არის ერთი განსხვავებაც, რომელიც ღირსია აღნიშვნის.

ბ ჟორდანიას ფიქრობს, რომ კაპიტალიზაციის პრო-
ცესი სწარმოებს როგორც ქალაქში, ისე სოფელში-
ბა. ჯორჯაძე კი ხაზს უსვამს, რომ სოფლის მეურნეო-
ბისათვის ის ფორმულა კაპიტალის კონცენტრაციისა,
ბომელიც ასე თუ ისე მისაღებია ქალაქის ეკონომიური
ვოლიუციის აღსანიშნავად, არ არის მართალი. აქ პირ-
ქით ჩვენ ვხედავთ კაპიტალის დეცენტრალიზაციას,
მტკიცებს ჯორჯაძე, და მოყავს მრავალი მაგალითი.
ნგლისის მიწათ მფლობელობის ისტორიიდან.

მაგრამ ეს წინააღმდეგობა დეტალებში სრულიად
რ უშლის ჯორჯაძეს აღიაროს ჟორდანიასთან ერთად
ომ. „ჩვენშიაც სოფელი უნდა დაცარიელდეს—მეტი
ლემენტი თანდათან გადის ქალაქებში“ *).

„საქართველო ადრე თუ გვიან“, სწერს ჯორჯაძე:
ვერ ასცდება კაპიტალისტურ პროცესს და აგრეთვე ამ
პროცესის შედეგს, ე. ი. შრომის და კაპიტალის წი-
წაღმდეგობის მოსპობას. ის გარემოება რომ ჩვენში ჯერ
კიდევ არ არიან მკაფიოდ განკერძოვებულნი კლასები
(პროლეტარიატი და ბურჟუაზია), რომ ჩვენი მრეწვე-
ლობა ჯერ განუვითარებელია, რომ საქართველოს ზო-
გიერთ კუთხეში ჯერ კიდევ ნატურალური მეურნეობაა—
ყოსელივე ეს შეუძლებელია ჩაითვალოს იმის საბუთად,

*) არხ. ჯორჯაძე — თხზულებები, ტ. IV, გვ. 105.

რომ საქართველო ერთხელაც არის მრეწველობის გზას არ დაადგეს. ეს ფაქტები მხოლოდ ამას მოწმობენ, რომ ჩვენ ცოტა გვიან დავადგებით ამ გზას... ჩვენი ქვეყანა ვერ ასცდება კაპიტალისტურ პროცესს... ჩვენი სოფლის ნატურალური მეურნეობა თანდათან ადგილს უთმობს ფულით წარმოებულ მეურნეობას* *).

ამ ამონაწერიდან სჩანს, თუ როგორ ჰქონდა წარმოდგენილი ჯორჯაძეს საქართველოს ეკონომიური ევოლუცია. არსებითად ამ შეხედულებაში არავითარ განსხვავებას არ ვპოულობთ ჟორდანიას შეხედულებისაგან. ჯორჯაძემ მხოლოდ მეტი სისასტიკე გამოიჩინა თავის აზრის გასავითარებლად. ყოველი ერი, ჯორჯაძის აზრით, არის მთლიანი ორგანიზმი. ორგანიზმის კეთილდღეობა კი მოითხოვს რომ მას ჰქონდეს ყველა მისი მოთხოვნილების დამაკმაყოფილებელი ორგანოები ჯეროვანად განვითარებული ინდუსტრია არის ერთი უმთავრესი ორგანო ერისა. მაშასადამე ყოველ ერს უნდა ჰქონდეს საკმაოდ განვითარებული მრეწველობა, რომელსაც შეეძლება ერის მოთხოვნილებათა დამაკმაყოფილება. ასეთი მრეწველობის უქონლობა მაჩვენებელია ეროვნული სისუსტისა. ამიტომაც ერი უნდა სცდილობდეს

*) იხ., გვ. 2.

დეს, რადაც უნდა დაუჯდეს, გაიჩინოს თავის მრეწველობა.

„თანამედროვე ცხოვრებაში“, სწერს ჯორჯაძე, „აუცილებლად საჭიროა რომ ჩვენს დაქვეითებულ ერს თავისი საკუთარი ორგანოები ჰქონდეს ყველა მოთხოვნილობის დაკმაყოფილებისათვის“ *).

მაშ თუ ერის ინტერესები მოითხოვენ მრეწველობის განვითარებას, ქართველმა ხალხმა, რომლის ინდუსტრია ფდიაღ განუვითარებელია, უნდა მიმართოს უკიდურესს ზომებს, რათა ხელი შეუწყოს ქართულ ინდუსტრიის ზრდას.

ამისათვის ქართველმა ერმა არ უნდა დაიხიოს მფარველობითი სისტემის წინაშედაც. ჩვენი ეკონომიური პროგრამის დედა აზრი საქართველოს ეკონომიური გაერთიანება უნდა იყოს“, ამბობს ჯორჯაძე: „და ამ გაერთიანებისათვის საჭიროა მტკიცე მფარველობითი სისტემის გზას დავადგეთ. ჩვენს ვაჭრობას, მრეწველობას და მეურნეობას მფარველობა უნდა აღმოვუჩინოთ, ვი-

*) ტომი IV, გვ. 11. ჯორჯაძეს ამ შემთხვევაში სახეებით ვთანხმებოდა ერთ დროს ავტორი „ერი და კაცობრიობისა“, რომელსაც ერი წარმოდგენილი ჰყავდა, როგორც დამოუკიდებელი ორგანიზმი, იხ. ამაზე ა. ჯ.-ის „ეროვნული შემოქმედება.“

ნაიდან ქართველი ხალხის კეთილდღეობისათვის საჭიროა ეკონომიური მონობიდან განთავისუფლება^{*)}. აქ სიტყვა მეურნეობა ზედმეტად არის ნახმარი, რადგანაც ერთ და იმავე დროს სოფლის მეურნეობისათვის და ინდუსტრიისათვის მფარველობის გაწევა წარმოუდგენელია. თუ მივიღეთ მხედველობაში ის კონტექსტი, რომელშიდაც არის ჩაქსოვილი უკანასკნელი წინადადება, ცხადია რომ ჯორჯაძე აქ მხოლოდ გულისხმობდა მფარველობას ინდუსტრიისათვის.

ჩემის აზრით ბ. ჟორდანიას არ გაყვებოდა ჯორჯაძეს იმ საკითხის გადაწყვეტაში, საჭიროა თუ არა ქართულს ინტუსტრიას გაეწიოს მფარველობა, თუმცა ზოგი ადგილი ჟორდანიას ნაწერებისა ძლიერ ჩამოგავს ჯორჯაძის აზრს. მაგრამ ზოგადი ხაზი მსჯელობისა, როგორც ჯორჯაძის, ისე ჟორდანიასი არ განირჩევიან ერთმეორისაგან.

ყველაფერი რაც ითქვა ზევით ჯორჯაძის და ჟორდანიას შეხედულებებზედ ქართველი ერის ეკონომიური ევოლიუციის შესახებ, შეიძლება მოკლედ ამოვწუროთ შემდეგ დებულებებში.

1. ქართველი ერი არის ან უკიდურეს შემთხვევა-

*) ტ. IV, გვ. 33.

ში, თუ არ არის, უნდა იყოს დამოუკიდებლად წარსებული ორგანიზმი.

2. ამ ორგანიზმის განვითარება იმ ტიპის იქნება ვინ უკიდურეს შემთხვევაში უნდა იყოს, რა ტიპის იყო განვითარება დასავლეთ ევროპის ერებისა, მაგალითად ინგლისის, საფრანგეთის და გერმანიის.

3. როგორც დასახელებულ დასავლეთ ევროპის ერების ისე საქართველოს ეკონომიური ევოლიუცია მიმართულია სოფლის მეურნეობიდან საქარხნო მრეწველობისაკენ.

4. შედეგად ინდუსტრიალიზაციის და ფულით წარმოებულ მეურნეობას *) მოყვება კაპიტალის კონცენტრაცია და პროლეტარიზაცია და ბოლოს სოციალისტური რევოლიუცია.

აი მოკლედ ის ეკონომიური თეორია, რომელსაც იცავდნ დასელები და მათი ოპპონენტები. ეს თეორია არ არის მათ მიერ შეთხზული. ის არ არის ნაყოფი პირადი დაკვირვებისა. მართალია, ჩვენ ვერ ვუარყოფთ იმას, რომ ეს თეორია მწყობრად არის აგებული, მაშინ

*) ფულით წარმოებულ მეურნეობა და კაპიტალისტური მეურნეობა ჯორჯიძეს და ყორდანიას სინონიმებად. მიაჩნდათ, ზაც სრულიად არ შეეფერება კეშმარტებას, როგორც ამას დაგინახავთ ქვევით.

ძნელია შინაგანი წინააღმდეგობის აღმოჩენა. მაგრამ შინაგანი წინააღმდეგობიდან თავისუფლება არ შეიძლება ჩაითვალოს კიდევ საკმაო ნიშნად თეორიის სიმართლისა. ლოდიკური შინაგანი თანხმობა მხოლოდ უარყოფითი პირობაა ჭეშმარიტებისათვის. დადებით კრიტერიუმს კი იძლევა სინამდვილე. ამისათვის ჩვენ უნდა სინთეტიური კრიტიკის ქვეშ გავატაროთ ჩვენი ჰუმბოლციანების შეხედულება ქართველი ერის ეკონომიურ განვითარებაზე. ამისათვის ჩვენ უნდა შევაფასოთ ეს შეხედულება შემდეგი თვალსაზრისით: შეეფერება თუ არა სინამდვილეს ის, რაც გამოსთქვამს ბ. ჟორდანიამ და არჩილ ჯორჯაძემ საქართველოს ეკონომიურ ევოლიუციაზე?

ამნაირად გაშუქებული ეკონომიური შეხედულება ჩვენი დასვლებისა და მათი მოწინააღმდეგე ჯგუფისა, რომელმაც შემდეგ მიიღო სოციალისტ-ფედერალისტების სახელი, არ საჭიროებს ხანგრძლივ კრიტიკას. ამ შეხედულების შეუფერებლობა სინამდვილესთან თითქმის აშკარაა.

ჯერ მივაქციოთ ყურადღება პირველ დებულებას, რომელიც ამბობს რომ ქართველი ერი არის ან უკიდურეს შემთხვევაში უნდა იყოს სრულიად დამოუკიდებელი ორგანიზმი და ამისათვის მას უნდა ჰქონდეს ყველა ორ-

განო თავის მოთხოვნილების დასაკმაყოფილებლად. ეს დებულება მიუღებელია

ერი ემპერიულად არის მხოლოდ ერის შემადგენლობა. ამ შემადგენლობის შესამცნებლად კაცი ხშირად ჰიმართავს ექსკურსებს უკვე წარსულის სფეროში ან გაიწევს ხანდისხან შორეულ მომავლისაკენაც, მაგრამ ამ გაწევ-გამოწევის დროს მას არ ავიწყდება, რომ მუდამ იძულებულია დაუბრუნდეს აწმყოს. ამ აწმყოში არის საფუძველი ერის არსებობისა, მისი იდეის განსამარტავი წყარო. წარსული და მომავალი იმ ზომაზედ მისაღებია მოსაზრებებში, რამდენადაც ეს ნათელს ჰფენს წინ დებულ სინამდვილეს.

თუ ერი ორგანიზმია, ის არის ორგანიზმი მხოლოდ იდეაში. თუ ერი ორგანიზმია, ის ხდება ორგანიზმად მხოლოდ მას შემდეგ, რაც მან დაასრულა თავისი განვითარება და შესწყვიტა არსებობა. ცოცხალი ერი კი არ არის ჩვენი გონებისთვის ორგანიზმი, ცოცხალი ერი მხოლოდ კრებულია პიროვნებათა, რომელთაც ეკუთვნის რეალობა. ქართველი ერი ჯერ კიდევ ცოცხლობს, ქართული ენა ჯერ კიდევ გაისმის. ჩვენ არ შეგვიძლია ამიტომაც უწოდოთ ობიექტიურად ამ ერს რეალური ორგანიზმი. მისი ორგანიზმობა მოცემულია მხოლოდ პოტენციაში, რეალობა კი ეკუთვნის დღეს მხოლოდ მის

შემაღგენლობას. სხვანაირად მსჯელობა იქნებოდა იდეის გაიპოსტასება.

ეს მოსაზრება განყენებული ხასიათისაა. მაგრამ მას უფუდიდესი პრაქტიკული მნიშვნელობა აქვს. იდეალისტური შემეცნება ერის აბრკოლებს თვით ამ ერის იდეის განხორციელებას. ცხოვრება მიდის მექანიკური მიზნოზობრივობის ზეგავლენის ქვეშ. ლოლიკა მოითხოვს რომ თვით ამ ცხოვრების შიდა ტალღებში მოვექცეთ და ვსწიოთ წინ სინამდვილე, რომელიც ადრე თუ გვიან თვითონ მივა თავის დანიშნულებასთან. იდეალისტი კი, პირიქით განზედ უდგება ცხოვრებას, განყენებული აზროვნების საშუალებით არკვევს ამ ცხოვრების მიმართულებას, სცდილობს ჩასწვდეს ამ მიმართულების მიზანს და შემდეგ ძალით მოახვიოს მიზნის ფორმა წინდებულ სინამდვილეს. ის ვერ ამჩნევს, რომ ასეთი ნაძალადევი აქტით არამც თუ არ უწყობს ხელს მიზნის განხორციელებას, იმ შემთხვევაშიდაც, თუ მას სწორედ აქვს შეგნებული ეს მიზანი. პირიქით ის აკნინებს ცხოვრებას და აშორებს მას მიზანს. აი ეს არ ესმით ჩვენს უტოპისტებს, როდესაც ისინი ამტკიცებენ ერის და ორგანიზმის იგივეობას *).

*) ყოველმხრივ საინტერესო წიგნი ა. ჯ — ის „როვნული შემოქმედება“ სკოლავს სწორედ ამაში, მას ისე როგორც ჯარ-

ერის შედარება ორგანიზმთან ან საზოგადოთ ხმა-
რება ბიოლოგიური ტერმინებისა ეროვნული ვითარების
აღსანიშნავად, ეგ უბრალო მეტაფორაა და არა ჭეშმა-
რიტება.

სულ სხვაა რეალისტის პოზიცია. თუ მისი მოწი-
ნააღმდეგე განყენებულ იდეას სწირავს ფაქტიურ ინტე-
რესებს, მას ასეთი მეთოდი მიუღებლად მიაჩნია. მისი
აზრით თვით იდეა უნდა შეიქმნეს ფაქტების მასალაზე
დაყრდნობით. რეალობა ეკუთვნის პიროვნებას, ერი კი
არის ემპირიულ ცხოვრებაში მხოლოდ საშუალება პი-
როვნების განმტკიცებისათვის, თუმცა ნუმენალურად,
შეიძლება, ეგ დამოკიდებულება შეცვლილი იყოს უკუ-
ღმა. ამისდა მიხედვით ეროვნული იდეა რეალისტური
შემეცნებით არ არის კერპი, რომელსაც უნდა შეეწი-
როს მსხვერპლად რეალური პიროვნება. პირიქით უკა-
ნასკნელდ ემპერიულად მიზანია, პირველი კი მხოლოდ
საშუალება. შეხედულება, რომელიც უარყოფს ამას,
რომელიც მოითხოვს რათა ერი ვალიაროთ უზენაეს
პრინციპათ ჩვენი მოქმედებისა იმ შემთხვევაშიდაც, თუ

ჯაძესაც, ერი წარმოდგენილი აქვს, როგორც ორგანიზმი, და
ბერგსონის გავლენის ქვეშ „élan vital“-ს, რომელიც ბოლოს და
ბოლოს მეტაფიზიკური კათეგორია არის. ას ანიჭებს გადაჭარბე-
ბულ მნიშვნელობას ევფლიუციის ახსნაში.

ეს პრინციპი არღვევს პიროვნების ინტერესებს, ჩვენ უნდა გაბედულად უკუვაგდოთ. ასეთია ერთად ერთი გზა ნამდვილი დემოკრატიზმისა, რომელსაც არ იხრის ქელს არავითარ ილლუზიების წინაშე. ილლუზიონიზმი მაჩვენებელია უბადრუკი მსოფლმხედველობისა, რომელსაც აღარ მოეპოვება სალი აზრი არსებობისათვის. ადრე თუ გვიან თვით ცხოვრება დაგმობს მას. დღეს ჩვენ ისეთ ხანაში ვიმყოფებით, რომ არავის არ შეუძლია დაამყაროს ხანგრძლივი იმედები ილლუზიების გავლენაზე.

სწორედ ილლუზიონიზმად უნდა ჩავთვალოთ ჩვენ ეროვნული იდეისათვის აბსოლუტური მნიშვნელობის მინიჭება გარეშე პიროვნების რეალური ინტერესებისა. ჩვენ ვერ ვაქცევთ ერს გობსის ლევიათანად, რომელსაც უნდა შეეწიროს ერის უმრავლესობა. ასეთი ქცევა იქნება გულწრფელობას მოკლებული, ვინაიდან რა არის ერი, თუ არა მისი შემაღგენლობა*). ან დემოკრატიზმი,

*) ეს სიკეთხი ღირსია ცალკე გამოკვლევისა. აქ კი გაუგებრობის ასაცდენად საჭიროა გავარჩიოთ ემპერიული და წუმენალური რეალობა. ემპერიული რეალობა ეკუთვნის პიროვნებას, წუმენალური—ერს. წუმენალური რეალობა საფუძვლად უდებს ემპერიულს, როგორც მისი იდეა, მაგრამ ადამიანი მას ვერ სწვდება დი იძულებულია დაკმაყოფილდეს ემპერიით. ცდას მოწყვეტილი ადამიანი უძლური ხდება და აბრკოლებს წუმენის განამდვილებას

რომელიც სინონიმია რეალიზმისა, ან მიფუჩეჩება ერის რეალური ინტერესების და ეროვნული იდეის გამოყენება ერის უმცირესობის სასარგებლოდ: ამ ორ გზას შუა არ არის მესამე. ამ საკითხს დიდი ყურადღება უნდა მიექცეს დღეს, ვინაიდან ამისათვის საბუთები მრავალია. დღევანდელ დღემდის ჩვენი ეროვნული იდეა იყო მარტივი, რადგანაც შელახული იყო ქართველი ერის უუწმინდესი უფლება: ერს არ ჰქონდა პოლიტიკური ფორმა დამოუკიდებლად არსებობისა. ამ მოვლენამ, პოლიტიკურმა უუფლებობამ, შექმნა ისეთი მდგომარეობა, რომ სხვა და სხვა სოციალურ ჯგუფის წინააღმდეგობა დაჩრდილული იყო დიდი უბედურების, პოლიტიკური დამონავეების შეგნებით. ეხლა კი პირობები იცვლება; ერმა შიპოვა დამოუკიდებლობა. თანდათან აშკარავდება ის, რაც უწინ დამალული იყო: ეს არის უთანხმოება ჩვენი ერის სხვა და სხვა ჯგუფის ინტერესებს შორის. თუ რევოლიუციამდე შეიძლებოდა იმის თქმა, რომ ჩვენი ერის ფარგლებში რეალურ შინაარსს მოკლებულია ყოველგვარი პარტიული უთანხმოება, დღეს ეს აღარ ითქმის უკვე. დღეს, პირიქით, თანდათან ვრწმუნდებით, რომ ქართულ ეროვნულ იდეასაც შეიძლება ორგვარი ინტერპრეტაცია მიეცეს: ერთი რეაქციონული, მეორე პროგრესიული. რეაქციონულია ის

ინტერპრეტაცია, რომელიც ცრუ-იდეალისტურ საფუძველში ეძებს ეროვნული არსებობის გამართლებას. ეს ის გზაა, რომელსაც ჩვენ უსათუოდ ზურგი უნდა შევაქციოთ, თუ ჩვენ გვსურს დემოკრატიული პოზიცია შევინარჩუნოთ. ეს პოზიცია ეწინააღმდეგება იმას, რომ ეროვნული იდეა გამოყენებული იქნეს ერის უმრავლესობის საექსპლოატაციო საშუალებათ. მაგალითები ეროვნული იდეის რეაქციონული ინტერპრეტაციისა იმდენია სხვა ერების ისტორიაში, რომ დღეს ვერავინ აუხვევს თვალს ქართველ ერს. დღეს ძნელი არ არის იმის გაგება, რომ შეცდომაა ის შეხედულება, თითქო ერის ბედნიერება დემოკრატიის ინტერესების შელახვით მოიპოვება. ამას ფიქრობდენ ერთ დროს. მაგრამ დღევანდელ პირობებში ამ აზრს არ ეყოლება მიმდევრები. პირიქით ქართველი ერის ძლიერება ქართველი ხალხის კეთილდღეობაზედ შეიძლება აგებული იქნეს. და აი ამიტომაც, ვინც ღალატობს უკანასკნელს, სამარცს უთხრის პირველსაც *).

*) ეროვნული სიმდიდრის და ხალხის კეთილდღეობის დაპირისპირება, რომელიც ასე უხვართ რუსეთის სოციალისტებს, მისაღებია მხოლოდ ვიწრო ფარგლებში. ფართე მასშტაბი რომ ავიღოთ, ერი, რომლის შემადგენლობა გაჭირვებულ ცხოვრებაში ატარებს თავის დღეს, მუდამ მარცხდება არსებობისათვის ბრძოლაში.

ზემოთქმული ჩვენ შეგვიძლია შემდეგ მარტივ ფორ-
მულაში ჩამოვაყალიბოთ: **ემპერიული ერი ჩვენის აზ-
რით არის მისი რეალური შემადგენლობა, რომლის
გარეშე მას არავითარი პოზიტივური მნიშვნელობა
არა აქვს: ერი არ არის ორგანიზმი ემპერიულ რეა-
ლობაში.**

მაგრამ მივიღოთ დროებით, ჩვენი მოწინააღმდე-
გებისათვის სასარგებლოდ, რომ ერი ორგანიზმია. რა
გამომდინარეობს მერე აქედან? გამომდინარეობს ერის
ორგანიზმობიდან ის, რომ მას უნდა ჰქონდეს მრავ-
ალი ორგანოები? ბიოლოგია არ გვაძლევს საბუთს
ასეთი დასკვნისათვის. ორგანიზმის ევოლიუცია გამო-
წვეულია ორგანიზმის მოთხოვნილებების ზედგავლე-
ნით, და იმისდა მიხედვით, როგორია ერთის მხრით
ეს მოთხოვნილებები, მეორეს მხრით კი გარეშე პი-
რობები, რომელშიდაც ორგანიზმს უზღდება ცხოვრე-
ბა, ორგანიული ევოლიუცია ხან მიდის ორგანოე-
ბის გართულებისაკენ, ხან კი ზოგი ორგანოების რე-
დუქციისაკენ. ორგანიზმი იძულებული ხდება პირობების
თანახმად ხან გაიჩინოს ახალი ორგანო არსებობისათვის

ლაში. ფუქია იმაზე ოცნებობა, რომ ერის ძლიერებას ჰქმნის
ხალხის უბედურება. საკვირველია, რომ ჯორჯჯაძე სწორედ ამ შემ-
ცდარ აზრს იზიარებდა.

საბრძოლველად, ხან კი პირიქით შეზღუდოს რომელიმე სრულიად არა-საჭირო ორგანოს გავითარება და მთელი თავის სასიცოცხლო ენერგია მოანდომოს დანარჩენ ორგანოების გავითარებას. ორგანიზმის ევოლიუცია შემართულია მარტივიდან რთულისაკენ, როგორც ამას აღნიშნავდა ჰერბერტ სპენსერი. მაგრამ ეს იმნაირად არ უნდა გავიგოთ თითქო ამა და ამ კონკრეტულ ორგანიზმს უნდა გაუჩნდეს უსათუოდ ყოველგვარი ორგანო, რომელიც საზოგადოდ შესაძლებელია ორგანიზმისათვის. არსებობისათვის ბრძოლა მოითხოვს ორგანოების სპეციალიზაციას, რასაც ორგანიზმი მართლაც ანხორციელებს თავის სახის ევოლიუციის პროცესში. ეს მარტივი რამ არის. ამაზედ დავა შეუძლებელია.

დავუბრუნდეთ ეხლა კვლავ ჩვენს საკითხს. ქართველი ერი დამოუკიდებელი საზოგადოებრივი ერთეულიც რომ იყოს, ეს სრულიად არ მოწმობს იმის აუცილებელ საჭიროებაზე, რომ მას ჰქონდეს ყველა ორგანოები თავისი მოთხოვნილების დამოუკიდებლად დასაკმაყოფილებლად. ასეთი საჭიროება აღმოჩნდებოდა მხოლოდ იმ შემთხვევაში, რომ ქართველი ერი სრულიად განცალკევებული ერთეული ყოფილიყო, რომ მას არავითარ კავშირი არ ჰქონებოდა მთელს კაცობრიობასთან.

მაგრამ ეს ასთე არ არის სინამდვილეში. ქართველი

ერი კაცობრიობის ნაწილია და მისი ევოლიუცია. როგორც ეკონომიური, ისეთ პოლიტიკური, მორალური და სხვა გვარი განისაზღვრება მისი დამოკიდებულებით მთელს კაცობრიობასთან. რუსეთის იმპერიის სახელმწიფოებრივი ფარგლები გვიშლიდა აქამდის ამის შეგნებას. მაგრამ დღეს ეს ფარგლები აღარ არსებობენ და ამიტომაც გვიაღვივდება შეგნება იმისა, რომ საქართველოს ბედი არის უმთავრესად პროექცია კაცობრიობის ვითარებისა. მოწყვეტილად სხვა ქვეყნების გავითარებიდან შეუძლებელია ქართველი ერის ევოლიუციის შემეცნება.

რადგანაც ქართველი ერი არ არის განცალკევებული და სხვა ქვეყნებს მოწყვეტილი ერთეული, სრულიად ზედმეტია მისთვის ზრუნვა ყველა თავის მოთხოვნილების დამოუკიდებლად დაკმაყოფილებაზედ თავის ორგანოების საშუალებით. შრომის განაწილების ფარგლები ქართველი ერისათვის არ არის შეზღუდული მისი ტერიტორიით. დღეს ეს განაწილება შრომისა ხდება მთელი კაცობრიობის მასშტაბით. კარჩაკეტილობა არამც თუ ასეთი პატარა სახელმწიფოსი, როგორც არის საქართველო, არამედ უზარმაზარი პოლიტიკური ერთეულებისაც ისპობა. მსოფლიო მიდის გაერთიანებისაკენ. და ასეთ დროს ზრუნვა იმაზედ, რომ ქართველ ერს გაუჩნდეს ყველა ორგანო მისი მოთხოვნილების დაკმა-

ვოფილებსითვის, უნდა ძლიერ დაგვიანებულ მოვლენათ ჩაითვალოს.

ამნაირად ჩვენ ვხედავთ, რამდენად არ არის მართალი პირველი თეზისი ჩვენი პუბლიცისტებისა და ამ თეზისის შედეგი, რომ ქართველი ერი როგორც დამოუკიდებელი ორგანიზმი იძულებულია მაქსიმუმამდე გაამრავლოს თავის ორგანოები. ორგანიზმის ევოლიუცია მიდის არა ახალი ორგანოების გაჩენისაკენ, არამედ უკვე არსებული ორგანოს გართულებისაკენ და მისი პოტენციის გაღრმავებისაკენ.

გავსინჯოთ ეხლა სწორია თუ არა სხვა, თეზისები, წამოყენებული ჩვენი პუბლიცისტების მიერ, რომლებიც ამტკიცებენ, რომ ქართველი ერის ეკონომიური ევოლიუცია იმ ტიპისაა, როგორც ევოლიუცია დასავლეთ ევროპის ქვეყნების, ე. ი. რომ ჩვენს ერს აუცილებლად მოეღოს კაპიტალიზმი და მისი შედეგები: პროლეტარიზაცია, კაპიტალების კონცენტრაცია, კლასთა ბრძოლა და შემდეგ კი კერძო საკუთრების სრული გაუქმებაც.

გავსინჯოთ ეს თეზისი ორი თვალსაზრისით: 1. შესაძლებელი არის თუ არა მატერიალურად, ობიექტიური პირობების მიხედვით, საქართველოსათვის ასეთი ფორმის ეკონომიური ევოლიუცია. 2. საჭიროა თუ არა ასეთი ევოლიუცია. ორივე თვალსაზრისი სრულ უფლ-

ბიანია. აუცილებლობა და იდეალი არ უნდა იყოს გათიშულად განხილული, როგორც ამას ვხედავთ პლენარისებურ მარქსიზმის უკიდურესს თეორიულ მატერიალიზმში, ან ჩვენი ფედერალისტების უკიდურესს თეორიულ იდეალიზმში. რომ აუცილებლობა ყოველთვის ეწინააღმდეგებოდეს საჭიროებას, გონიერი სიცოცხლე შეუძლებელი იქნებოდა. მეორეს მხრით, გონიერი სიცოცხლე შეუძლებელი იქნებოდა მაშინაც, რომ იდეალს არ სჭიროდეს მატერიალურ ფორმაში ჩამოსხმა. პირველი შეხედულებას მივყევართ უღირს კვიეტიზმამდის; მეორე შეხედულებას კი არა-ბუნებრივ რიგორიზმამდე. რეალიზმი აერთებს ამისათვის საკითხს აუცილებლობაზედ იდეალის საკითხთან.

როგორც პირველი, ისე მეორე თვალსაზრისი ჩვენი ერის ეკონომიურ ევოლიუციის შესახებ მოითხოვს ფრიად რთულს არგუმენტაციას. ამ არგუმენტების ამოწურვა ამ მოკლე წერილში შეუძლებელია. აქ მხოლოდ შეგვიძლია აღვნიშნოთ ზოგადი ხაზები ჩვენი შეხედულებისა.

ჯერ შევჩერდეთ პირველ თვალსაზრისზედ. რაზედ ემყარებიან ჩვენი პუბლიცისტები, როდესაც ისინი ამტკიცებენ, რომ საქართველო ვერ ასცილდება დასავლეთ ევროპის ტიპის კაპიტალიზმს? მათი არგუმენტები, მოკ-

ლედ რომ გავიხსენოთ, არის შემდეგი: 1. საზოგადოებრივი პროგრესი მოითხოვს შრომის დანაწილებას, რადგანაც შრომის დანაწილება არის საშუალება საწარმოო ძალების გავითარებისა. 2. შრომის განაწილების გავითარება ძველს პატრიარქალურ მეურნეობას არღვევს და ამყარებს ფულით წარმოებულ მეურნეობას. 3. შედეგად ამას თან ჰყვება ის, რომ სოფელი ცარიელდება თანდათან და ხალხი თავს იყრის ქალაქში, სადაც ჩაღდება მრეწველობა. ჩნდება ორი კათეგორია მოქალაქეთა: ერთი — ფულებიანი კაპიტალისტები, მეორე — უფულო პროლეტარები.

ეს არგუმენტაცია ჩვენი პუბლიცისტებისა პოლიტიკურ-ეკონომიურ ცნებათა ნამდვილ არევ-დარევას შეიცავს. აქ სიტყვები აღებულია არა-მეცნიერული მნიშვნელობით. პირველი მუხლი, რომელიც ამბობს შრომის განაწილებაზედ, როგორც საშუალებაზედ საწარმოო ძალების განვითარებისათვის, სწორია. მართლაც საზოგადოებრივი პროგრესი მიმართულია შრომის განაწილებისაკენ, რადგანაც ეს განაწილება აუცილობელი პირობაა ბუნებაზედ ადამიანის გავლენის გასაძლიერებლად. ამ მხრივ შრომის განაწილება არის არა მარტო სოციოლოგიური, არამედ ბიოლოგიური კანონიც, რომლის მხოშვრელობა საზოგადოებრივ ცხოვრებაში უფრო

ღრმავდება. ის მიმართულება, რომელიც უპირისპირებს ორგანიულ და სოციალურ პროგრესს, როგორც მოწინააღმდეგე მიმართულების მოვლენებს და რომლის მამამთავარი რუსეთში იყო მინაილოვსკი, ვერ იპოვის რეალისტში თანამოაზრეს.

მართალია მეორე მუხლიც, რომ შრომის განაწილება არღვევს კარჩაკეტილ წესწყობილებას პატრიარქალურ საზოგადოებისა და შემოაქვს ვაჭრობაზედ აგებული წესწყობილება. ეს ლოლიკურად გამომდინარეობს ადამიანის ბუნების მოთხოვნილებათა სირთულიდან და შრომის დაყოფის პრინციპიდან.

მაგრამ როდესაც მეორე მუხლიდან მესამეზედ გადავივართ, აქ ჩვენ ვამჩნევთ ლოლიკურ ნახტომს. განსაკვირობა შრომის განაწილებისათვის და ვაჭრული წესწყობილებისათვის, რომ სოფელი დაცარიელდეს, როგორც ამაზედ გველაპარაკება მესამე მუხლი? ამას არ მოითხოვს სრულიად ვაჭრობაზედ აგებული წესწყობილება. მართალია აღებ-მიცემობა მოითხოვს სავაჭრო ცენტრების გაჩენას, სადაც ხვდებიან ერთ-მეორეს საქონლის მყიდველი და გამყიდველი. მაგრამ ასეთი ცენტრების გაჩენა შეიძლება არა სოფლის დაცალიერებით, როგორც ფიქრობდნენ ჯორდანიანი და ა. ჯორჯაძე, არამედ სოფლის მცხოვრებთა სწრაფი გამრავლებით და აქე-

დან გამოყოფით ზედმეტი, სოფლისათვის არა-საჭირო, ხალხისა, რომელიც თავს იყრის ქალაქში. სოფელი არამც თუ არ ცარიელდება თანდათან, პირიქით მისი მოსახლეობა ნორმაზედ მეტად მრავლდება და ზედმეტ მოსახლეობას ქალაქებს აძლევს. აი პროცესი, რომელსაც ადგილი აქვს სინამდვილეში

შრომის განაწილება, როგორც საშუალება ხალხის საწარმოვო ძალთა გასავითარებლად, ამდიდრებს ხალხს და იწვევს მასში სწრაფ გამრავლებას, რადგანაც გამრავლება დამოკიდებულია ხალხის მატერიალური უზრუნველყოფიდან. ამიტომ ხალხი მრავლდება არა მარტო ქალაქებში, არამედ სოფელშიდაც. ქალაქის მცხოვრებთა რიცხვი ამ შემთხვევაში მეტი სისწრაფით მიიწევს წინ, ვიდრე სოფელში, მაგრამ მიზეზი ამისა არის არა დაცარიელება სოფლისა, როგორც ფიქრობენ ჩვენი პუბლიცისტები, არამედ ის რომ ქალაქი იზრდება, როგორც შიგნიდან, მოქალაქეთა გამრავლების ბუნებრივი პროცესით, აგრეთვე გარედანაც—სოფლიდან შემოსულ ხალხით. ეს ცხადზედ უცხადესია, და თუ ჩვენმა პუბლიცისტებმა ვერ შენიშნეს ეს და ქალაქის გაზრდა სოფლის **დაცარიელებას** მიაწერეს, ისინი მსჯელობდნენ არა ჩვენი ცხოვრების, არამედ უცხო ქვეყნების დაკვირვების მიხედვით. მართლაც, ინგლისში, მაგალითად, კა-

პიტალოზმის დაფუძნების ხანაში დიდძალი ხალხი გამოიქცა სოფლიდან და მოიყარა თავი ქალაქებში. სოფელი დაცარიელდა, ქალაქები გაივსო, მაგრამ ეს დაცარიელება იყო შედეგი ხელოვნური პოლიტიკისა, რომელიც მიმართული იყო სოფლის გლეხობის ძალით განადგურებისაკენ.

რად ანადგურებდნენ ინგლისის გაბატონებული წრეები სოფელს, ჩვენ კარგად ვიცით ამ ქვეყნის ისტორიიდან. ამ განადგურების პროცესში ერთ მეორეს შეხვდნენ და ძმურად დაკავშირდნენ მიწის მფლობელი არისტოკრატია და ახლად გამოჩენილი მსხვილი ბურჟუაზია: მიწის მფლობელ ლორდებმა საზარალოდ დაინახეს თავის მიწაზე გლეხების ყოლა, ვინაიდან ტექსტილური მრეწველობის მძლავრმა განვითარებამ მოითხოვა ბევრი მატყლი. მატყლის ფასმა ამის გამო ძლიერ აიწია მაღლა. ამას მოჰყვა ის, რომ მიწის მესაკუთრემ მიწის მოქმედობაზე უფრო ხელსაყრელად დაინახა ცხვრის ფარის მოშენება. ამ საქმეს კი უფრო მცირე მუშა ხელი სჭირია, ვიდრე ინტენსიურ მეურნეობას. თუ უწინ მიწას, რომელიც მიწის მოქმედობით იყო დაკავებული, თავის ღირებულების გასამართლებლად სჭიროდა მუშა ხელი ათასობით, დღეს იმავე მიწამ, როდესაც ცხვრის მოშენება ხელსაყრელი შეიქნა, მოინდომა თავისი საზოგადოებრივი ღირებულების გასამართლებლად

მხოლოდ ათიოდე მუშა. აქედან აუცილებელი შეიქნა დანარჩენი 990 კაცის მიწიდან განდევნა, როგორც უსარგებლო მეტ-ხორცის. ლორდებმაც ადრე შეიგნეს ეს უბრალო აზრი.

გარდა ლორდებისა ახალ ქარხნების პატრონებმაც თავისთვის სასარგებლოთ დაინახეს ისეთი ხალხის გაჩენა, რომელიც, მოკლებული ყოველივე საკუთრებას, დასთან-ხმდებოდა იაფ ფასში თავის შრომის გაყიდვას. ამნაირად მიწის მესაკუთრე არისტოკრატია და ადგილი მოგების მოტრფიალე ბურჟუაზიამ დააცარიელა ინგლისის სოფელი. არც ერთს ამ მიზეზს ადგილი არ აქვს საქართველოში. მაშ რისთვის უნდა დაცარიელდეს ქართული სოფელი?

კიდევ უფრო ნაკლებად დასაბუთებულია მსხვილი მრეწველობის აღმოცენების აუცილებლობა საქართველოს ქალაქებში. თუ ჩვენი ქალაქები გაჩნდნენ როგორც სავაჭრო ცენტრები, რასაც ჩვენი პუბლიცისტები აღიარებენ ერთხმად, ცხადია აქედან მხოლოდ ის, რომ ქალაქში ფებს იკიდებს ვაჭართა კლასი. აქედან კი ქალაქების სამრეწველო ცენტრებად გადაქცევამდის კიდევ შორია. ამ გადაქცევის აუცილებლობას, ე. ი. ქალაქებში მრეწველობის აღმოცენებას სჭირია სრულიად ახალი დასაბუთება. იმ ფაქტიდან რომ საქართველოში გაჩნდნენ ქა-

ლაქები, არ გამომდინარეობს, რომ ეს ქალაქები უნდა შეიქნენ მრეწველობის ცენტრად, არ გამომდინარეობს ისიც, რომ საქართველოში საზოგადოთ მოიკიდებს ფეხს მსხვილი მრეწველობა.

ცნება ქალაქისა სრულიად არ შეიცავს მრეწველობის ცნებას. შეიძლება ქალაქი სრულიად მოკლებული იყოს თავის მრეწველობას, როგორც მიაქცია ამას ყურადღება ედუარდ მეიერმა. საშუალო საუკუნოების ქალაქი განირჩევა ანტიურ ქალაქიდან, ეს უკანასკნელი კი განირჩევა როგორც თანამედროვე დასავლეთ ევროპის, ისე აზიის ქალაქებიდან. ქალაქი ძველს აღმოსავლეთში და ნაწილობრივ ძველს საქართველოშიც იყო მხოლოდ ციხე, სადაც შეაფარებდნ ხალხე თავს მტრის შემოსევის დროს ახლო-მანლო მდებარე სოფლების მცხოვრებნი. ამნაირად ცნება „ქალაქი“ გულისხმობს ბევრს რასმე, მაგრამ მასში ჩვენ ამაოდ ვეძებდეთ იქნება მრეწველობის ცნებას. მრეწველობა თვისებაა ქალაქების მხოლოდ განსაკუთრებულ ჯგუფისა. ამნაირად, ვინც ფიქრობს რომ საქართველო მრეწველობის ასპარეზად ზდება, მისთვის არ არის საკმაო განისაზღვროს იმის აღნიშვნით, რომ საქართველოში ქალაქები გაჩნდნ. მან უნდა კიდევ დაამტკიცოს, რომ ეს ქალაქები მრეწველობის ცენტრებია. ნაქალაქევიც ქალაქი იყო ერთ

დროს, მაგრამ იქ ქარხნები არ ყოფილა. მაშ, ჩვენი პუბლიცისტების თეორიაში აქ ჩვენ ვაქჩნევთ ლოლიკურ ნახტომს, ე. ი. გამოთქმულს მაგრამ დაუსაბუთებელ აზრს*).

ის რომ დასავლეთ ევროპის ქალაქები შეიქნენ მსხვილი მრეწველობის ცენტრად, არ შეიძლება ჩაითვალოს იმის საბუთად, რომ ჩვენმა ქალაქებმაც ასეთივე ხასიათი უნდა მიიღონ, ვინაიდან ყოველი განვითარება ხდება იმანენტური ძალების ზე გავლენით. ევროპიელი ქალაქის განვითარება—ეს ერთი მოვლენაა, ჩვენი ქალაქის განვითარება—ეს მეორე მოვლენაა. პირველს ამოძრავებს მისი შინაგანი ძალები, როგორც მეორესაც. ამიტომ როცა ჩვენი ქალაქის ევოლუციაზედ ვლაპარაკობთ, ჩვენ უნდა მივუთითოთ ჩვენი ცხოვრების ძალებს და არა დასავლეთ ევროპის ქალაქის განვითარებას.

აი სწორედ აქ აშკარავდება ჩვენი პუბლიცისტის მეთოდოლოგიური შეცდომა, რომელზედაც ზევით იყო ლაპარაკი. იმ სწორ დებულებას რომ ევროპიელი ქალაქი შეიქმნა მსხვილი მრეწველობის ცენტრად, ჩვენი პუბლიცი-

*) სამწუხაროდ, ეს ჩვეულებრივი მოვლენაა ქართული აზროვნებისთვის. მტკიცება ჩვენთვის უცხოა, და სიტყვას მეტს ყურადღებას ვაქცევთ, ვიდრე აზრს. ამას უნდა ერიდოს ახალი თაობა. ლამაზ ფრაზების შემთხველს მან უნდა გააკვეულოდ მოსთხოვოს: „проба“ (დაამტკიცე).

სტები უპირდაპირებენ მეორეს, აგრეთვე სწორ დებულებას, რომ საქართველოშიდაც გაჩნდა ქალაქი, მაგრამ აქედან არავითარი დასკვნის გამოყვანა არ შეიძლება, რადგან ცნება „ქალაქი“ პირველსა და მეორე დებულებაში აღებულია სხვა და სხვა მნიშვნელობით. რომ დასკვნა შესაძლებელი იყოს აქედან, პირველ დებულებას უნდა მიეცეს საზოგადო ხასიათი: უნდა აღიარებული იქნეს, რომ **ყოველი ქალაქი** ხდება მრეწველობის ცენტრად. მაგრამ ამ შემთხვევაში ჩვენ ემპირიულ დებულებას მივცემდით აბსოლუტურ ხასიათს, რაც ეწინააღმდეგება აზროვნების სისწორეს.

ამნაირად, მე ვფიქრობ, დამტკიცებულია ის, რომ ჩვენი პუბლიცისტების შეხედულება ქალაქის გავიხარებაზედ არ არის დასაბუთებული. მაგრამ ეს არ კმარა იმის დასამტკიცებლად, რომ ეს შეხედულობა არ არის სწორი. შეიძლება ადამიანმა ველარ შესძლო ჭეშმარიტების დასაბუთება სხვა და სხვა ემპირიულ მიზეზების გამო. მაგრამ ეს არ გვაძლევს ჩვენ უფლებას უკუვაგლოთ თვით ჭეშმარიტება.

გავსინჯოთ ამისათვის ჩვენი პუბლიცისტების მიერ წამოყენებული დებულება მატერიალურადაც, ე. ი. მისი შინაარსის მხრივ.

ჩვენი ქალაქის მსხვილი სამრეწველო ცენტრად გადა-

ქცევა ჰგულისხმობს პირველად ყოვლისა უფრო ზოგად დებულებას: ჩვენ სამშობლოში ასეთ მრეწველობის აღმოცენებას და გავითარებას. ამისათვის შეიძლება ჩვენს განხილვას მიეცეს უფრო ფართო ხასიათი და იმის მაგივრად რომ გამოვიძიოთ, ხდება თუ არა საქართველოს ქალაქებში მრეწველობის დაფუძნება, გავარკვიოთ, რამდენად აუცილებელია საზოგადოდ საქართველოში მრეწველობის გავითარება.

როგორც დავინახეთ, ნ. ჟორდანი და ა. ჯორჯაძე ეთანხმებიან ერთმანეთს ამ საკითხში. მათთვის საქართველოს მრეწველობის გზაზედ დადგომა არავითარ ეჭვს არ იწვევს.

მაგრამ, რისთვის უნდა საქართველო დაადგეს ამ გზაზედ? თუმცაღა ეს პირდაპირ ბუნებრივი საკითხია, მაგრამ ნ. ჟორდანი ამაზედ არავითარ პასუხს არ იძლევა გარდა იმისა, რომ დასავლეთ ევროპაში მრეწველობამ ფეხი მოიკიდაო. რაც შეეხება ა. ჯორჯაძეს, ის ცდილობს დაასაბუთოს ეს აზრი იმით, რომ ერთი ორგანიზმია, და როგორც ორგანიზმს, მას უნდა ჰქონდეს ყოველი ორგანო თავის მოთხოვნილების დასაკმაყოფილებლად.

მაგრამ ჩვენ დავინახეთ, რამდენად შეეფერება სიმართლეს აზრი, რომ ერთი ორგანიზმია.

მიუხედავად ამისა, ერი ორგანიზმიც რომ იყოს და მას უსათუოდ ესაჭიროებოდეს სასიცოცხლოდ რომელიმე ორგანო, ეს საკმაო საბუთია მხოლოდ იმისათვის, რომ ერის ინტერესით გამსჭვალულმა პირებმა იზრუნონ ამ ორგანოზე. მაგრამ ეს არ კმარა იმის დასამტკიცებლად, რომ ეს ზრუნვა გამოიღებს ნაყოფს და ერს მართლაც გაუჩნდება სასურველი ორგანო. შესაძლებელია, რომ ერი სრულიად მოკვდეს, იმისათვის, რომ მან ვერ გაიჩინა მის საცხოვრებლად საჭირო საშუალება.

ამ მოსაზრებას არ უწევდა საკმაო ანგარიშს ა. ჯორჯაძე. ეს კი დიდი შეცდომაა. ერთია საკითხი, რა ესაჭიროება ერს, მეორეა საკითხი, რა გზით ვითარდება ერი. ერთია იდეალი, მეორეა სინამდვილე. ეს ორა კათეგორია ერთ მეორეს იშვიათად ეთანხმება. ამის დასამტკიცებელ მაგალითებს უხვად იძლევა კაცობრიობის ისტორია. რამდენი ერი მოისპო იმის გამო, რომ მან ვერ შესძლო თავის განვითარების მოთხოვნილებების დაკმაყოფილება? სად არის ძველი ეგვიპტე, ან ბაბილონი, ან ფინიკია? ყველა ეს ერები შთანთქა არარაობის უფსკრულმა, ვინაიდან მათ ვერ შესძლენ მოეპოვებინათ საღსარი, რომელიც განახორციელებდა მათ წიაღიდან აღმოცენებულ იდეალს. რა საბუთი გვაქვს, რომ ქართველ ერზე სხვანაირად ვიფიქროვნოთ? მართალია, ჩვენ

უნდა ღრმად გვწამდეს ჩვენი ერის მომავალი. შაგრამ რწმენას გაშუქება სჭირია გონების სინათლით. რწმენა უნდა შეეფუარდოთ სინამდვილეს და აქედან გამოვსტყორცნოთ ჩვენი მოქმედების გეგმა. წინააღმდეგ შემთხვევაში რწმენა ბრმა ძალათ რჩება, მას გასაფალი ეკარგება და ის შეიძლება ეამთა განმავლობაში სრულიად გაჰქრეს. მაშ ყველა, ვინც ფიქრობს, რომ ქართველი ერის შესაძლებელი ევოლუციის წარმოდგენა ჩვენ მხოლოდ ჩვენს სურვილებში, ჩვენს რწმენაში უნდა ვეძიოთ, ხელს უწყობს თვით ამ რწმენის გაქრობას. უკიდურესი იდეალიზმი თავის შედეგით არ განირჩევა მატერიალისტურ კვიეტიზმიდან.

სხვა საბუთს საქართველოში მრეწველობის აღმოცენების სასარგებლოთ, ა. ჯორჯაძის თხზულებებში ვერ ვხედავთ. აქედან ცხადია, რომ ეს დებულებაც დაუშუქიციბელი ყოფილა.

განვიხილოთ ეხლა ეს საკითხი სხვა მხრივაც. მიუხედავად იმისა, თუ როგორ ასაბუთებენ ჩვენი პუბლიცისტები საქართველოში მრეწველობის აღმოცენების აუცილებლობას, გავსინჯოთ ეს საკითხი თავის თავად.

4.

აქედან იწყება ამ შრომის პოზიტივეური ნაწილი.

შეიძლებოდა აქაც შეჩერება. ჩემი მთავარი მიზანია ჯერ-ჯერობით დავამტკიცო სრული ფუქსავატობა იმ შეხედულებების, რომელიც გაბატონებულია ჩვენს საზოგადოებაში. ამ კრიტიკულ ნაწილში მე თითოეულ სიტყვას უცვლელად ვიცავ: თანამედროვე შეხედულებები საქართველოს ეკონომიურ ევოლიუციაზე სრულიად არ არის დასაბუთებული.

მაგრამ ინტერესს არ არის მოკლებული, მე ვფიქრობ, დანარჩენი მოსაზრებებიც, რომლებსაც, ცხადია, მეტი დასაბუთება სჭირია, ვიდრე ეს მოცემულია ამ წერილში

ჯერ-ჯერობით ქართული ინდუსტრიის ასპარეზი ძლიერ მცირეა. ინდუსტრიის პროდუქტები საქართველოში შემოდის გარეშე ქვეყნებიდან. როგორია ჩვენი ერის პერსპექტივები ინდუსტრიალურ გავითარების სფეროში, გავითარდება თუ არა ჩვენში მრეწველობა, და თუ გავითარდება, რა ფარგლებში—ან რა პირობების ქვეშ?

ამ კითხვების გადაჭრა ძლიერ უადვილდებოდათ ჩვენს პუბლიცისტებს, რადგანაც ისინი ხელმძღვანელობდნენ დასავლეთ ეროპიელი ქვეყნებისათვის შემუშავებული შაბლონით. მაგრამ ის, რომ ინგლისში, ან გერმანიაში მრეწველობა ძალზედ გავითარდა, სრულიად არ მოწმობს იმაზედ, რომ საქართველოსაც ასეთი ბედი მოეღოს.

ამით მე მინდა მხოლოდ აღვნიშნო, რომ საქართველოში არ მოქმედობენ ის ისტორიული მიზეზები, რომლებმაც ხელი შეუწყვეს დასავლეთ ევროპის ქვეყნებში მრეწველობის აყვავებას.

რა იყო ეს მიზეზები, ამაზელ დაწერილია მრავალი გამოკვლევა. აქ მივუთითოთ მოკლედ იმ ფაქტებზე, რომლებიც საინტერესოა ჩვენი მიზნისათვის.

ამ ფაქტებს შორის პირველად დავასახელოთ ის, რომ დასავლეთ ევროპის მრეწველობას არ ჰყავდა მძლავრი კონკურენტი. მრეწველობას კონკურენციას უწევდა პატრიარქალური ფორმა მეურნეობისა, რომელსაც ვერ შესწევდა სათანადო ძალა, რათა შეეჩერებინა მრეწველობის გავითარება. ამ რიგად შინაური პირობები ცხოვრებისა არამც თუ არ უშლიდენ, პირ-იქით ხელსაც უწყობდენ ევროპიელ მრეწველობის აყვავებას, იმიტომ რომ ეს აყვავება იყო მოთხოვნილება საწარმოვო ძალების გავითარებისა.

გარდა ამისა არც სახელმწიფოს გარედან ხედებოდა დასავლეთ ქვეყნების მრეწველობას დამაბრკოლებელი მიზეზები. პირველად გამოუსულმა სამრეწველო ასპარეზზედ ევროპამ დაინახა, რომ მთელი კაცობრიობა პატრიარქალურ მეურნეობის ფორმით იყო მოცული, რომელიც ხელს უწყობდა მრეწველობის გაშლას, რადგანაც

აძლევა მას ფართო ბაზარს ფაბრიკატების გასასაღებლად. იქ კი, სადაც რომელიმე ჩამორჩენილი მრეწველობა ხვდებოდა მეტოქეს მეორე ქვეყნის უკვე მომწიფებულსა და გამაგრებულს მრეწველობაში, სახელმწიფოებრივი აპპარატი წინ ეგებებოდა მრეწველობის ინტერესებს და უწევდა მას მძლავრს მფარველობას.

ასეთი მფარველობის ქვეშ გაიზარდა საფრანგეთის მრეწველობა, რომელიც სხვა და სხვა ისტორიულ მიზეზების გამო უფრო ნელის ნაბიჯით ვითარდებოდა, ვიდრე ინგლისის მრეწველობა. რა იქნებოდა საფრანგეთის მრეწველობა, რომ მას არ ყოლოდა კოლბერი? კოლბერის პროტექციონისტულმა სისტემამ გაუმაგრა ზურგი ფრანგულ ინდუსტრიას, როგორც შინაურსა, ისე გარეულ ბაზარზედ.

ასეთსავე მოვლენას ვხედავთ ჩვენ გერმანიაშიც, სადაც მრეწველობამ კიდევ უფრო გვიან იწყო გავითარება, ვიდრე საფრანგეთში. მთელი რიგი პროტექციონისტული ზომებისა დასჭირდა გერმანიას, რათა გამაგრებინა თავისი მრეწველობა. ამნაირადვე იქცევოდნენ რუსეთი, ავსტრია, იტალია და სხვა სახელმწიფოები.

ჩვენ ვიცით კარგად, თუ ვისი ხარჯით უწევდა სახელმწიფო ასეთ მფარველობას მრეწველობის ინტერესებს. რად უნდა აგრე შორს ვეძიოთ საქსონიის მანუფაქტურ-

რის აყვავების მიზეზები“, წამოიძახა ერთხელ მირაბომ: „ას ოთხმოცი მილიონი სახელმწიფო ვალი გვიხსნის ამას საესებთად“. ¹⁾

პროტექციონისტული სისტემა იყო აგებული დემოკრატიის ინტერესების შელახვაზედ. იქ, სადაც შინაური შემოსავალი სახელმწიფოსი აღარ სწვდებოდა პროტექციონისტულ სისტემის გატარებას, სახელმწიფოები მიმართავდნენ სესხს. აი ამით აიხსნება სხვათა შორის ზრდა სახელმწიფოებრივი ვალისა დასავლეთ ევროპის ქვეყნებში **XVIII** და **XIX** საუკუნოებში. სახელმწიფოებრივი ვალი აწვებოდა ყველა მოქალაქეს თანასწორად, მოგებას კი ამ ვალიდან ხედავდნენ მხოლოდ მრეწველები. ასეთი პოლიტიკა შესაძლებელია მხოლოდ იქ, სადაც პოლიტიკური ფორმები ძლიერ დაშორებული არიან დემოკრატიზმს, სადაც ხალხს უფლება არა აქვს გავლენა ჰქონდეს სახელმწიფო პოლიტიკის მიმართულებაზედ. სწორედ არა-დემოკრატიული იყო პოლიტიკური წესწყობილება საფრანგეთისა კოლბერის დროს, ისე როგორც გერმანელ სახელმწიფოებში **XIX** საუკუნის პირველ ნახევარში.

სხვა მიზეზიც მრეწველობის აყვავებისა დასავლეთ ევროპის ქვეყნებში იყო აგრეთვე ისტორიული ხასიათის.

¹⁾ რუსული გამოცემა მარქსის „კაპიტალი“-ს ტ. I გვ. 145.

მივაქციოთ აქ ყურადღება მხოლოდ შემდეგს. დასავლეთ ევროპის მრეწველობა აღმოცენდა საშუალო საუკუნოების ქალაქური მეურნეობის ნაშთზედ, და აი ამას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა მის გავითარებისათვის. ქალაქის ცეხებმა თავის ხანგრძლივ ისტორიაში გამოსჭედენ ისეთი თვისებები ადამიანის პიროვნებაში, რომლების გარეშე წარმოუდგენელია თანამედროვე საქარხნო წარმოება. ქალაქის ცეხებმა შეზღუდეს ადამიანის პიროვნება და აქციეს ის თითქმის მანქანად, საზოგადოებრივი სისტემისათვის საჭირო ვინტად. ასეთმა პირობებმა დაბადა ადამიანის ფსიქიკაში ისეთი თვისებები, რომლებიც ადვილად შეეგუენ ქარხნისათვის საჭირო პასსივობას. საშუალო საუკუნოების ცეხებმა მოსპეს ინდივიდუალობა პიროვნებისა და ამით მოამზადენ ნიადაგი, მსხვილი მრეწველობისათვის საჭირო.

ამ ისტორიულ ფაქტს დიდი მნიშვნელობა აქვს. მას არ უწევენ ხშირად ანგარიშს. ფიქრობენ, რომ ადამიანს ამოძრავებს მხოლოდ სურვილი არსებობის შენარჩუნებისა. მაგრამ ეს არ არის მართალი. ადამიანი ხელმძღვანელობს უფრო რთული მოთხოვნილებებით. მას სურს არა მხოლოდ იარსებოს, არამედ იარსებოს ღირსეულად. ადამიანი ძლიერ ძნელად სთმობს თავის ჩვეულებებს და ხანდისხან არჩევს სრულიად შესწყვიტოს სიცოცხლე, ვიდ-

რე იცოცხლოს არა-ღირსეულად, არა ისთე, როგორც მას მიაჩნია საუკეთესოდ. კორრექტივი, რომელიც აგრეთებს არსებობისათვის ბრძოლას ღირსებისათვის ბრძოლასთან, არის გამრავლების წესი. ეს წესი არის სწორედ დამახასიათებელი თვისება ადამიანის ბუნებისა. ადამიანი არ არის მონა ვნებისა, გონება აძლევს მას საშუალებას მისცეს ვნებას ფორმა და ხანდისხან სრულიადაც მოსპოს ის. ამით განირჩევა ადამიანი პირუტყვისაგან, ამით განირჩევა აგრეთვე საზოგადოებრივი ევოლიუციის მამოძრავებელი ძალა ბიოლოგიური ევოლიუციის ძალებიდან. საქართველოში ჯერ არავის გაუწევია ანგარიში ამ მოვლენისათვის ჩვენი ეკონომიური განვითარების ასახვნელად. მაგრამ მისი მნიშვნელობა უაღრესია.

აი ამისათვის სწორედ, როდესაც საზოგადოებრივი ევოლიუციის საკითხი წყდება, უნდა მივიღოთ მხედველობაში არა მხოლოდ არითმეტიკული გამოანგარიშება სიკეთის ჯამისა, არამედ ამ სიკეთის ბუნებაც. სოციალური მოვლენის შეფასება მოითხოვს როგორც მისს კვანტიფიკაციას, აგრეთვე მისს კვალიფიკაციასაც, რადგანაც ადამიანის ბუნება, რომელზედაც არის სწორედ აგებული საზოგადოებრივი ცხოვრება, შეიცავს ორმაგობას ვნებისა და გონებისა, კონსერვატიულ ჩვეულებისა და პროგრესიულ ინიციატივისა.

როდესაც ჩვენი პუბლიცისტები საქართველოს ეკონომიურ ევოლუციის შესახებ მსჯელობენ, ისინი გამოსთქვამენ ამ ევოლუციაზედ ისეთ აზრებს, თითქო ისტორიული პროცესის ხდებოდეს გარეშე ადამიანის პიროვნებისა, ან უკეთ რომ ვსთქვათ, ადამიანის პიროვნება იყოს ყოველ მხრივ განსაზღვრული ფაქტი, რომელიც უდრის მეორე ამ გვარისავე ფაქტს. ჩვენ ვერ დავეთანხმებით ასეთ შეხედულებას, რადგანაც ეს შეხედულება ეწინააღმდეგება სინამდვილეს.

შევჩერდეთ მხოლოდ შემოყვანილ ორ მიზეზზედ, რომელთა მნიშვნელობა დასავლეთ ევროპის მრეწველობის აყვავებისათვის უცილობელ ისტორიულ ფაქტს წარმოადგენს.

დავხედოთ ეხლა ჩვენს ცხოვრებას. მოგვებოება თუ არა ის პირობები, რომლებმაც შეუწყვეს ხელი დასავლეთ ევროპის მრეწველობის აყვავებას? დაკვირვება გვიჩვენებს, რომ არც პირველს, არც მეორე მიზეზს აღარ აქვს ადგილი საქართველოს ცხოვრებაში. თუ დასავლეთ ევროპული მრეწველობა გავითარდა მძლავრი კონკურენციის გარეშე, ქართულ მრეწველობას უხვდება ბრძოლა უკვე შედმიწევნით განვითარებულ დასავლეთ ევროპის მრეწველობასთან. მსოფლიო ბაზარი ქართველ მრეწველს უკვე დაპყრობილი დაუხვდა. არ არის დრც ერთი კუთ-

ხე, სადაც დასავლეთ ევროპის მრეწველობას არ გაუბახვს თავის ქსელი. შეუძლებელია ეხლა ვინმეს გამოგლიჯო ბატონობა მის ბაზარზედ.

რაღა შორს წავიდეთ? უუსაშინელესი ომი, რომელსაც კაცობრიობამ ჯერაც ვერ უყო ლიკვიდაცია, გამოწვეული არ არის განა იმით, რომ შევიწროებულმა გერმანიამ შეეცადა მოეპოვებინა ახალი ასპარეზი თავის მრეწველობის გასაშლელად და გამოეგლიჯა მსოფლიო ბაზარი ინგლისის მონოპოლიისათვის. მაგრამ ვერ რას გახდა. რომ გერმანელებს, რომელთა ნიჭი, შრომის უნარი, ქვეყნის ბუნებრივი სიმდიდრე არავისთვის არ არის საექვო, შესძლებოდათ კონკურენციის ნორმალური პროცესისით შეეზღუდათ ინგლისელების ჰეგემონია მსოფლიო ბაზარზე, განა ისინი მიმართავდენ ომს? რა თქმა უნდა არა, რადგანაც ომი მოითხოვს მსხვერპლს, რომელსაც კულტუროსანი სახელმწიფო მუდამ ანგარიშს უწევს.

მაშ, მსოფლიო ბაზარი ქართულ მრეწველობას უკვე დაპყრობილი დაუხვდა. ამ ბაზრიდან თავის მოპირდაპირეების გაძევების იმედი იქნებოდა სინამდვილეს მოწყვეტილი ოცნება. **ქართველი ვერ დაამარცხებს მსოფლიო ბაზრის კონკურენციაში ევროპიელ მრეწველს.** ვერ დაამარცხებს იმიტომ, რომ მის მოწინააღმდეგეს აქვს მოპოვებული ისეთი ისტორიული უპირატესობა, რომ-

ლის დაჯობნა აღმატება ქართველი ერის რეალურ ძალას.

„შეიძლება, ეს აგრეც იყოს“, მოსალოდნელია აქ ასეთი პასუხი: „შეიძლება ქართული მრეწველობა იყოს სუსტი, მაგრამ სახელმწიფომ უნდა გაუწიოს მას მფარველობა, აი ისეთ როგორც ხდებოდა დასავლეთ ევროპის ქვეყნებში“. ეს პასუხი გამოგონილი არ არის. ჩვენ დავინახეთ, რომ ასეთი აზრი გამოითქვა უკვე ჩვენს ლიტერატურაში. მაგრამ ის არ არის მართალი.

ჩვენი სახელმწიფო ვერ გაუწევს მფარველობას ქართულ კერძო მრეწველობას. ამას წინაღუდგება პირველად ყოვლისა თვით ქართველი ხალხი, როგორც ქალაქში მცხოვრებთა ისეთ სოფლის მეურნეთა კლასსი. ნუ დავაფიქვდება, რომ პროტექციონიზმის ხანა და თანამედროვე ხანა ერთ მეორეს ძლიერ დაშორებული არიან. თუ კოლბერის დროს პოლიტიკური ძალა-უფლება მეფის ხელში იყო და დემოკრატია არავითარ მონაწილეობას არ იღებდა სახელმწიფოს მართვა-გამგეობის საქმეში, დღეს ჩვენში ეს პოლიტიკური ძალა-უფლება დემოკრატიის ხელშია. თვით ქართველი ხალხი განაგებს თავის ბედს და, რა თქმაა საჭირო, არავის არ მისცემს ნებას, რომ ხალხის უმცირესობის ინტერესებს შეეწიროს ხალხის უმრავლესობის კეთილდღეობა. ქართული პროტექციონიზ-

მი არის *contradictio in adjecto*, თუ ავიღეთ თანამედროვე პოლიტიკური ძალთა განწყობილება.

როგორც ქართული პროტექციონიზმი, ისე ქართული იმპერიალიზმიც შეუძლებელ მოვლენად უნდა ჩაითვალოს. საქართველო ვეღარ შესძლებს სამხედრო ძალის საშუალებით გარანტია მისცეს. ქართული მრეწველობის აყვავებას. ჯერ ამას არ დაანებებს თვით ქართველი დემოკრატია, რომელიც იბრძვის თუ მის ბუნებრივ განვითარებას ეწინააღმდეგება გარედან მოწოლილი ფიზიკური ძალა, მაგრამ არ დასთანხმდება იმაზედ, რომ სისხლი ღვაროს ქართველი ხალხის უმცირესობის ინტერესების დასაცავად და თავის თავის რეალურ ინტერესების წინააღმდეგ.

ესეც რომ ასეთე არ იყოს, დღეს შეუძლებელია აგრესიული პოლიტიკის წარმოება. აგრესიული პოლიტიკის ხანა უკვე ისობა სრულიად უზარმაზარი სახელმწიფოები იძულებული არიან დაუქვემდებარონ თავისი სურვილები მსოფლიო გავითარებას: არსდება ხალხთა ლიგა. ასეთ პირობებში ოცნება ქართულ იმპერიალიზმზედ ან, ქართულ პროტექციონიზმზედაც მოუმიწიფებელი ოცნება იქნება. ამაზედ ლაპარაკიც არ ღირდა, რომ ჩვენს ლიტერატურაში არ აღძრულიყო ეს კითხვა.*).

*). პროფ. ს. ავალიანი ამბობს, რომ ამ დამის შემდეგ კვლავ

მაშ, გარეშე ბაზრის დაპყრობა ქართულ მრეწველობას არ შეუძლია თავის სისუსტის გამო. პოლიტიკური ძალაც ვერ დაეხმარება მას ამ შემთხვევაში.

გავსინჯოთ ეხლა, შეუძლია თუ არა ქართულ მრეწველობას შინაური ბაზრის დაპყრობა. დღეს ჩვენ, ქართ-

ვლდგა პროტექციონიზმი (იხ მისი რუსულად დაწერილი წიგნაკი თანამედროვე ომის ეკონომიურ შედეგებზე, გვ. 3). ამის დასამტკიცებლად მას მოყავს ის მაგალითი, რომ ინგლისში განზრახული აქვთ აღკრძალონ უცხო ქვეყნიდან მოტანილ საქონლის გაყიდვა ისეთ ფასებში, რომელიც უფრო ნაკლებია, ვიდრე ამავე საქონლის ფასი იმ ქვეყანაში, საიდანაც ის მოვიდა. ამ განზრახვით, მაგალითად, ინგლისში აკრძალული იქნებოდა რუსული შაქრის გაყიდვა 3 კაპეიკად გირვანქა, რადგანაც თვით რუსეთში ეს შაქარი ღირდა 10 კაპეიკი. ასეთ განზრახვას პროფ. ავალიანი პროტექციონიზმის განახლებას უწოდებს. მე ვფიქრობ, რომ ეს არის არა პროტექციონიზმის განახლება, არამედ პროტექციონიზმის, როგორც სისტემის, სრული მოკვლა. ახლად შექმნილ პირობებში პროტექციონიზმს ეკარგება აზრი არსებობისა. თუ რუსეთის მრეწველისთვის ისეთი მდგომარეობა შეიქნება ინგლისში, რომ ის ვერ გაყიდოს იქ თავის შაქარს 10 კაპ. უფრო ნაკლებად; ის ვერ გაასაღებს ინგლისში სრულიად თავის საქონელს, რადგანაც თვით ინგლისში დამზადებული შაქარი, რომელსაც ყოველ შემთხვევაში ტრანსპორტი არ სჭირია, უფრო იაფი იქნება. ამნაირად რუსეთის პროტექციონიზმს ეცლება სრულიად ნიადაგი. მაგალითი, რომელიც მოყავს ბ. ავალიანს, ამტკიცებს არა პროტექციონიზმის განახლებას, არამედ მის მოსპობას.

ველები, ვსარგებლობთ გარედან შემოზიდულ ინდუსტრი-
ალურ საქონლით. შესაძლებელია თუ არა, რომ ქარ-
თულ ქარხნებში დამზადებულმა ფაბრიკატებმა გააძვეოს
უცხოეთიდან შემოზიდული საქონელი საქართველოს
ბაზრიდან?

ჯერ-ჯერობით ესეც ფრიად პრობლემატიური რამ
არის. პროტექციონიზმს ამ შემთხვევაშიდაც ჩვენ ვერ
მივმართავთ, რადგანაც ამას წინააღმდეგება საერთაშო-
რისო პოლიტიკა, რომელსაც ჩვენი პოლიტიკის მიმარ-
თულებაში ბატონობა ეკუთვნის. ესეც რომ ასეთ არ
იყოს, თვით საქართველოს დემოკრატია, დაინტერესე-
ბული იაფ-ფასიან ფაბრიკატებში, ეწინააღმდეგება მუ-
დამ საბაჟო ტარიფებს.

თავი რომ მოვუყაროთ ყველაფერს, რაც ითქვა ზევით
საქართველოში მრეწველობის გავითარების შესახებ, ჩვენ
დავინახავთ, რომ ქართული მრეწველობის აყვავებას ელობე-
ბა დიდი დაბრკოლებები, იმისთვის რომ: 1. მას ყავს მძლავ-
რი მეტოქე უცხო ქვეყნების მრეწველობაში. 2. ჩვენი
მრეწველობა მოკლებულია საშუალებას პოლიტიკური
გარანტიით უზრუნველყოს თავისი გავითარება: ხალხმა
ხელთ იგდო პოლიტიკური უფლება უფრო ადრე, ვიდრე
მრეწველობა გავითარდებოდა. დაგვიანებული გამოვიდა
ქართველი ერი მსოფლიო ასპარეზზედ, ამისათვის თავი

სებური იქნება მისი ეკონომიური ევოლუციაც.

ჩვენ ვლაპარაკობდით ჯერ იმაზედ, რომ საქართველოში არ არსებობს ის მიზეზი მრეწველობის განვითარებისა, რომელიც ზევით ჩვენ პირველ რიგში დავასახელეთ. არ არსებობს ჩვენს ქვეყანაში მეორე მიზეზიც, რომელმაც ხელი შეუწყო დასავლეთ ევროპის მრეწველობის განვითარებას: ჩვენ გვაქვს აქ მხედველობაში ის, რაც ითქვა ზევით საშუალო საუკუნოების ცენტრივი წყობილების მიერ დამზადებულ პირობებზე. ჩვენს ისტორიას არ შეუქმნია ქართველ კაცში ის თვისება, რომელიც საჭიროა ქარხნის მუშისათვის. ქართველ კაცს ახასიათებს ერთგვარი სიძულვილი წვრილმანი პედანტიზმისადმი. ხანგრძლივმა ისტორიამ გამოსჭედა ქართველში ეს თვისება, რომელსაც უნდა გაეწიოს ანგარიში ჩვენი ეკონომიური ევოლუციის გათვალისწინების დროს.

გაუგებრობის თავიდან ასაცილებლად საჭიროდ ვთვლი შემდეგ განმარტებას. როდესაც მე ვლაპარაკობ საშუალო საუკუნოების ცეხებზე, მე მხედველობაში მაქვს ერთი თვისება დასავლეთ ევროპის ცეხებისა: სასტიკი რეგლამენტაცია ადამიანის მოქმედებისა. ამ რეგლამენტაციამ ხელი შეუწყო მანქანისებურ წარმოების აღმოცენებისათვის საჭირო ფსიქიურ თვისებების გამომუშავებას ადამიანში. ადამიანი შეეჩვია მანქანისებურ გაზომი-

ლობით მოქმედებას საშუალო საუკუნოების ცეხების ზეგავლენით. ცეხებმა წართვეს ადამიანს პიროვნება, და ამით მოამზადენ მანქანური მრეწველობის შესაძლებლობა.

ეს იმას კი არ ნიშნავს, რომ ყოველგან, სადაც ცეხები არსებობდნენ, უნდა მრეწველობაც გაჩნდეს: ცეხობრივი წყობილება ევროპაში იყო ერთ-ერთი პირობა მანქანისებური წარმოების აღმოცენებისათვის. იქ, სადაც ეს ცეხები არ არსებობდა ან უკეთ რომ ვსთქვათ, იქ, სადაც ადამიანი არ არის მიჩვეული მათემატიკური გაზომილობით იმოქმედოს, ძნელია მანქანისებური წარმოების დაფუძნება.

რაც შეეხება საკითხს საქართველოში ცეხების არსებობის შესახებ, ეს კერძო საკითხია. შეიძლება, ოდესმე საქართველოში იყო ცეხობრივი წყობილება, მაგრამ ჩვენი დებულების დასარღვევად საჭიროა დამტკიცდეს, რომ თანამედროვე ქართველი კაცის ბუნება ატარებს ცეხობრივი წყობილების დაღს, რომ მას ახასიათებს თავის მოქმედების გაზომილობა, ერთგვარი ავტომატიზმი. ამის დამტკიცება კი შეუძლებელია: ცეხობრივი წყობილების და თანამედროვე ქართველის შორის თანდათანობის ძაფი გაწყვეტილია. რა ცვლილებები მოხდება მომავალში, ამაზე ძნელია აქ ლაპარაკი. მაგრამ ერთი რამ ფაქტია: პიროვნების ემანსიპაციამ საქართველოში

გაასწრო მრეწველობის დამკვიდრებას, და ეს უკვე სრულიად ორიგინალურ ელფერს აძლევს საქართველოს მომავალ ვითარებას. ერთი და იგივე ძალა, არსებობისათვის ბრძოლა, საქართველოში მიიღებს არა იმ ფორმებს, რომელიც გვიჩვენა დასავლეთ ევროპამ. დაწვრილებით ამის დასაბუთება შორს წაგვიყვანდა.

ზოგს შეიძლება ეს საბუთი სუსტ საბუთად მოეჩვენოს. მაგრამ ეს არ არის ასე. ქართველი მუშების ხაშუალებით არსებული ქარხანა ოდნავადაც ვერ შესძლებს თანასწორ პირობებში მეტოქეობა გაუწიოს ისეთ ქარხანას, სადაც მუშაობს ინგლისელი, გერმანელი ან ფრანგი მუშა, საუკუნოების განმავლობაში მიჩვეული პედანტიურ წვრილმანობას, მიჩვეული იმ აზრს, რომ აღამიანი არის მანქანა. მუშის ფსიქოლოგია უუდიდესი ძალაა წარმოების პროცესში. შემცდარი იქნება ამიტომ ის, ვინც იკვლევს რომელიმე ქვეყნის ეკონომიურ ევოლუციას და არ ღებულობს მხედველობაში აქ მობინადრე ერის სულიერ თვისებებს.

ჩვენი გამოკვლევა არ იქნება სრული, თუ არ მივაქციეთ ყურადღება ერთს აზრსაც. მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოში მრეწველობის აღმოცენებას აბრკოლებს ბევრი რამ, მას აქვს ერთი უპირატესობა: ეს არის ბუნების სამდიდრე ან ნედლი მასალის სიუხვე. ჩვენ ზე-

ვით ვგულისხმობდით რომ თანასწორ პირობებში ქართველ მრეწველს არ შეუძლია მეტოქეობა გაუწიოს და სავლეთ ქვეყნების მრეწველობას შინაურ ბაზარზედაც. მაგრამ საკითხის საბოლოოდ გადასაწყვეტად საჭიროა ვიცოდეთ, თანასწორია ეს პირობები თუ არა. ჩვენ უკვე აღვნიშნეთ საქართველოს მრეწველობისათვის არა სასარგებლო პირობები. ეხლა უნდა აღვნიშნოს სახეირო პირობებიც.

ქართული მარგანეცი ახაზრდოვებს გერმანიის ქარხნებს. გარდა მარგანეცისა, საქართველო მდიდარია ქვანახშირით. როგორც მთიანი ადგილი, საქართველოს ტერიტორია გვაძლევს ჩვენ უამრავ წყლის ენერჯიას. საქართველოს ხე-ტყე გააქვთ იტალიაში. ყველა ამის გამო თანასწორ პირობებში ერთი საათის შრომა საქართველოს ბუნებრივ ძალებზე იძლევა იმდენ მოსახმარ ღირებულებას, რამდენსაც ვერ მოგვეცემს, მაგალითად, იმავე ინტენსივობის მ საათის შრომა სხვა უფრო ცუდს ბუნებრივ პირობებში, ან ამაშია უპირატესობა საქართველოს მრეწველობისა.

ამ უპირატესობის გამოსაყენებლად საჭიროა პირველად ყოვლისა პოლიტიკური გარანტიები, უნდა იცნონ საერთაშორისოდ ქართველი ერის უფლება იმ ტერიტორიაზედ, სადაც ის სახლობს, ე. ი. საჭიროა რომ იც-

ნონ საქართველოს პოლიტიკური დამოუკიდებლობა არა მარტო *de facto*, არამედ *de jure*.

მაგრამ ეს არ კმარა. თვით საქართველოში უნდა შეიქნას ისეთი პირობები, რომ შესაძლებელი გახდეს მისი ბუნებრივი სიმდიდრის სამრეწველო მიზნით გამოყენება.

ჯერ-ჯერობით საქართველოში არ არის ასეთი პირობები მოცემული: არ არის მსხვილი კერძო კაპიტალი, რომელიც სულს ჩაჰბერავს საქართველოს ბუნებას. როგორ შეიძლება გაჩნდეს ეს კაპიტალი? ეს რთული პრობლემაა, რომელსაც სჭირია განსაკუთრებული ანალიზი.

ბ. ჟორდანია ამ პრობლემას იოლად სწყვეტდა. მისი აზრით ნატურალურ მეურნეობის დაშლის შემდეგ იწყება ფულით წარმოებული მეურნეობა. გლახობა გადადის ასეთ მეურნეობაზე. ამასთან ერთად ჩაღდება კონკურენცია წვრილ მესაკუთრე გლახთა შორის. კონკურენცია იწვევს უფრო მძლავრი მწარმოებლის გამარჯვებას და უფრო სუსტის დამარცხებას. ამ დამარცხებას შედეგად მოჰყვება ის, რომ უმთავრესი ნაწილი წვრილ მესაკუთრე გლახობისა დაჰკარგავს თავის საკუთრებას, რომელსაც შეიძენენ უფრო ძლიერი მესაკუთრენი. ამ გზით გაჩნდებიან ერთი მხრივ პროლეტარები, მეორეს მხრივ მსხვილი კაპიტალის პატრონები.

ცხადია, რომ არაფერი ასეთი არ ხდება და არ მოხდება ქართულ სოფლებში. მასსიური პროლეტარიზაცია ნაყოფი იყო დასავლეთ ევროპის ისტორიულ გავითარების განსაკუთრებელ პირობებისა, რომელთა მზგავსი საქართველოში არაფერი მოგვეპოვება. საქართველო სოფლებში საკუთრება მიდის არ კონცენტრაციისაკენ არამედ დეცენტრალიზაციისაკენ. ამას ხელს უწყობს როგორც ეკონომიური, აგრეთვე პოლიტიკური პირობებიც. მსხვილი საკუთრება ნაკლებ შემოსავლიანია ქართულ სოფელში, ვიდრე წვრილი საკუთრება. მსხვილ საკუთრებას აქვს *raison d'être* ექსტენსიურ მეურნეობაში საქართველოს ბუნება კი პირდაპირ აიძულებს სოფლის მეურნეს ინტენსიურ მეურნეობაზე გადასვლას. უკანასკნელი ფორმა მეურნეობისა კი მოითხოვს წვრილ მე საკუთრის ინიციატივას და შრომას. პოლიტიკური პირობებიც რომ არ უწყობდეს ხელს, თვით ძალდაუტანელი პროცესი ჩვენი ეკონომიური ევოლუციისა ადრე თუ გვიან სრულიად დაშლიდა მსხვილ მიწის საკუთრებას, რომელიც ნაშთია ბატონ-ყმური წესწყობილებისა. იქ, სადაც უწინ დადიანის თვალუწვდენელი მამული ძლიერ ასაზრდოვებდა რამოდენიმე ასეულ ოჯახს, დღეს სარჩოს პოულობს რამოდენიმე ათასეული ოჯახი: ადადიანის შრომამ გააცოცხლა ბუნება, რომელიც მკვდარი

ყო ბატონ-ყმობის დროს. ამნაირად მსხვილთ საკუთრების დაშლა პროგრესიული მოვლენაა. ქართულ სოფლებში, რომლის ევოლუციას სრულიად არ მივყავართ ერძო კაპიტალის კონცენტრაციისაკენ.

გადავხედოთ აბა ჩვენი მიწათმფლობელობის ისტორიას გლეხების განთავისუფლების შემდეგ. სად არიან ართველი მიწის მესაკუთრე მაგნატები? მათი რიცხვი ევოლუციამდისაც მცირე იყო. რა ქნა რევოლუციამ, ველამ იცის. უკან დახევა ჩვენს ხალხს არ შეუძლია, როგორც ოცნებობს ერთი ჯგუფი ქართველი რეტორადებისა. დადიანები, ბაგრატიონები, ქსნის ერისთავები წავიდენ: მათ ავად თუ კარგად შეასრულენ თავის ისია. მათთან ერთად ჩაბარდა ისტორიას მსხვილი საკუთრებაც ქართულ სოფელში. დადიანების ადგილი დაიჭირენ მათ გუშინდელ ყმებმა, რომლებმაც მაგრად ასჭიდენ ხელი მიწას და ცლილობენ მას ზეთი გამოაინონ. განა თვით ბ. ყორდანიამ და მისმა მეგობრებმა, ინააღმდეგ თავის თეორიისა, არ დასთანხმდენ, რომ ეს სე მომხდარიყო?

მაშ იმის იმედი, რომ ქართულ სოფელში თავს ოიყრის კერძო მესაკუთრის ხელში მსხვილი კაპიტალი, რულიად უსაფუძვლოა. შეიძლება, ქართულმა ქალაქმა შესძლოს მსხვილი კერძო კაპიტალის გაჩენა?

ბ. ჟორდანიას ესეც იოლად ქონდა გადაწყვეტილი: კონკურენციის გამო ქალაქშიც ერთი მესაკუთრე (მოხელე) სჯობნის მეორე მესაკუთრეს და ითვისებს მის ქონებას. აქაც მოხელეთა მასსა გაიყოფება ორ ნაწილად: მსხვილ მესაკუთრე მოხელეებად და საკუთრებას მოკლებულ პროლეტარებათ. აქაც კაპიტალის კონცენტრაცია და პროლეტარიზაცია პარალელურად მოხდება.

ამ შემთხვევაშიც ისე, როგორც სხვაგან, ბ. ჟორდანია სცდება. ევროპაში პირველ ყოფილი კაპიტალის დაგროვება თავისუფალ კონკურენციას კი არ შეუქნია მხოლოდ. აქ მოქმედობდა მთელი რიგი ისტორიულ მიზეზებისა, რომელიც შეიძლება ერთ კათეგორიაში მოვათავსოთ: **ს ზოგადოებრივი აწ ოლიტიკური ინსტიტუტი არ ეღობებოდა წინ კა იტალისტის ყაჩაღობას.** სახელმწიფოს ჯერ კიდევ ვერ მოუხერხებია სათანადო ზომები მიეღო ახალი ფორმის ყაჩაღობის წინააღმდეგ, რომელმაც იჩინა თავი კაპიტალისტის სახით. პირველყოფილი კაპიტალის დაგროვებას თან სდევდა ეგრედ წოდებული ოფლის გამომწურავი სისტემა, შინაური მრეწველობა, 18 საათის სამუშაო დღე, საქარბნო კანონმდებლობის სრული არ-არსებობა, მცირეწლოვან ბავშვთა შრომა და სხვა. ყველაფერი ეს შესაძლებელი იყო იქ, სადაც ხალხის მასსა მოკლებული იყო

პოლიტიკურ უფლებებს. რაც შეეხება კოლონიებს, აქ, რა თქმა უნდა, პიროვნების უფლება კიდევ უფრო ნაკლებად იყო დაცული. უცხოელის სიცოცხლე ჩალის ფასად ფასდებოდა ევროპიელის თვალში. მისი უფლება საკუთრებაზე უარყოფილი იყო ფაქტიურად. ახალი ფორმაციის ყაჩაღები ცარცვავდნენ ყოველგვარ მფარველობას მოკლებულ დაპყრობილ ხალხებს *). სახელმწიფო დასჯის მაგივრად დახმარებასაც უწევდა ამ ყაჩაღებს სამხედრო ძალით, პოლიციით და სხვა გვარადაც **). ასეთ ხელსაყრელ პირობებში არავითარ სიძნელეს არ წარმოადგენდა კაპიტალის დაგროვება: ინგლისის კაპიტალისტი გაკეთდა ინგლისის ხალხის უმრავლესობის ანგარიშზე, ხოლო მთელი ინგლისი გასუქდა კოლონიების სისხლით და ხორციით.

სულ სხვა მდგომარეობაში ვიმყოფებით ჩვენ. საქართველოში ხალხის ემანსიპაციამ წაუსწრო წინ კაპიტალის დაგროვებას. ეს კი აბრკოლებს ამ უკანასკნელს. თვრამეტი საათის სამუშაო დღე საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში შეუძლებელია. მცირე წლოვანთა შრო-

*) იხ. ამაზე ჩემი „ბოლშევიზმი და საქართველო“, გახ. საქართველოში, 1920 წ. № 38.

***) შეად. კ. მარკსი—კაპიტალი ტ. I, თავები შინაურ მრეწველობაზე და პირველყოფილ დაგროვებაზე.

მის ექსპლოატაციის შესაძლებლობაც მოსპობილია: სახელმწიფო ავალებს, რომ მცირე წლოვანი ბავშვები სკოლაში სწავლობდნ და არა ქარხანაში მუშაობდნ. საზოგადოთ მას შემდეგ, რაც ხალხმა ჩაიგდო პოლიტიკური ძალა-უფლება ხელში, ის ზომებს მიიღებს იმის წინააღმდეგ, რომ ერთეულებმა არ დაარღვიონ საზოგადოებრივი ინტერესი. დემოკრატიზმი და ყაჩაღობა შეუთავსებელი ცნებებია, განურჩევლად იმისა, თუ რა ფორმა აქვს ამ ყაჩაღობას: დიდ შარაზე იარაღით ცარცვის თუ ქარხანაში გარეგნულად მშვიდობიანი წარმოების.

თუ შინ, საქართველოში, აღკვეთილია გზა კერძო მსხვილი საკუთრების დაგროვებისთვის, შეიძლება, საქართველოს გარედ ეს გზა ქართველი კაცისთვის გახსნილი იყოს? არც ეს ითქმის. საქართველოს გარეშეც ქართველ შემძენელს ხვდება ან დემოკრატიული წესწყობილება, რომელიც შემძენლებს კანონიერ და მათთვის არა-ხელსაყრელ პირობებში აყენებს, ან უცხო შემძენელს (ინგლისელს, ფრანგს, გერმანელს), რომელსაც ზურგს უმაგრებს მძლავრი სახელმწიფოს პოლიტიკა. სპარსეთში რომ ქართველი ინგლისელს ვერ აჯობებს, ეს დამტკიცებას არ თხოულობს.

ლაპარაკობენ, რომ თანამედროვე არევ-დარევის ხანით ბევრმა ქართველმა ისარგებლა და დიდი ქონება შე-

იძინაო. საექვოა, რომ სპეკულიაციით შეძენილ სიმდი-
დრეს მტკიცე საფუძველი ექნება. იგივე სპეკულაცია მი-
იყვანს ბევრს, ვისაც ჩვენ დღეს ქონებიანად ვთვლით,
სრულ გაკოტრებამდის.

მაშ, მიუხედავად ჩვენი ბუნების სიმდიდრისა, სა-
ქართველოში არ არსებობს მსხვილი კაპიტალი ამ ბუნე-
ბის გამოსაყენებლად. გარდა ამისა პერსპექტივებიც არ
არის იმისთვის, რომ ჩვეულებრივი კონკურენციის გზით
ეს კაპიტალი გაჩნდება საქართველოს წიაღიდან.

ბუნებრივი სიმდიდრე კი, ცხადია, დამუშავებას თხო-
ულობს. კაცობრიობის დანიშნულება სწორედ ამაში შეს-
დგება, რომ მთელი ბუნება დაიპყრას და თავის მიზანს
დაუქვემდებაროს.

როგორ უნდა მოხდეს ეს საქართველოში?

არის ორი გზა ამისთვის. ერთი გზაა—უცხო კაპი-
ტალის საქართველოში მოპატიჟება შეღავათიან პირო-
ბებში. ამ გზას აქვს ის დადებითი მნიშვნელობა, რომ
ასე თუ ისე საქართველოს მკვდარი ბუნებრივი ძალები
გაცოცხლდება. ლომის წილს აქედან მოსალოდნელ მო-
გებისას წაიღებს, რა თქმა უნდა, უცხოელი ორგანიზა-
ტორი. საქართველოს კი მხოლოდ ფინჩხები დარჩება.
სულ არარაობას, ფინჩხებიც სჯობია, თუ სხვა უფრო
ხელსაყრელი საშუალებები არ მოგვეპოვება. ძალიანაც

რომ მოვისურვოთ უცხო კაპიტალის წინააღმდეგობა, ჩვენ ვერაფერს შევძლებთ, ვინაიდან საქართველოს პოლიტიკა განისაზღვრება არა მხოლოდ ქართველი ერის პირდაპირი ინტერესებით, არამედ ამ უკანასკნელთა დანარჩენ კაცობრიობის ინტერესებთან შეფარდებით.

მეორე გზაა—კოოპერაციის გზა, ამ სიტყვის ფართე მნიშვნელობით, რომელიც მოითხოვს არსებულ სოციალურ ურთიერთობის გარდაქმნას. ამისათვის კი საჭიროა ქართული საზოგადოებრივობის გაერთიანება, რაც შეუძლებელია ხალხის მასის განათლების და დისციპლინის გარეშე.

რომელ გზას აირჩევს საქართველო ამ ორიდან?

ქართველი ხალხის თანამედროვე გაერთიანების ღონე არ არის საკმაოდ მომზადებული იმისთვის, რომ არსებულ სოციალურ ურთიერთობის (ე. ი. კერძო საკუთრების) გარეშე ის შესძლებს ნაყოფიერ მუშაობას. ქართველებისაგან შემდგარი საზოგადოებრივი წარმოება ორ დღესაც ვერ გაუძლებს უცხოელთა კონკურენციას, მიუხედავად იმისა, რომ ამ წარმოებას ფრიალ შეღავათიანი პირობები ექნება საქართველოს უხვი ბუნების სახით. ქართული საზოგადოებრივი წარმოება, გარეშე კონკურენციაც რომ არ იყოს, თვით დაიშლება შინაურ წინააღმდეგობის გამო. დღევანდელ ქართულ საზოგადოე-

ასა შეუძლია არსებობა მხოლოდ მტკიცე და შედარებით სასტიკ რეჟიმის ქვეშ. თავისუფლად და წევრთა კეთილშეგონებით შემდგარი საზოგადოება საქართველოში ჯერ ვერ გაუძღვება ასეთ რთულ საქმეს, სადაც საზოგადო ინტერესს ბრძოლა უხდება მრავალ დაბრკოლებასთან გარედან და შიგნიდან.

მაშ თუ ჩვეულებრივ კონკურენციის ძალით კაპიტალის დაგროვების გზა საქართველოს აღკვეთილი აქვს, თუ კოოპერაციის გზაც მისთვის ჯერ მიუწვდომელია ხალხის კულტურულ განუფითარებლობის გამო, გვრჩება მხოლოდ ერთი გზა მრეწველობისათვის საქართველოში: ეს არის უცხო კაპიტალის შემოჭრა.

გვინდა თუ არ გვინდა, უცხოელები შემოვლენ საქართველოში და ჩვენი ქვეყანა გახდება მათთვის ექსპლოატაციის ობიექტად *).

*) გილფერდინგის დაკვირვებით ამ ბოლო დროს ხდება ევროპიული კაპიტალის ემიგრაცია. ეს ავსებს ბ. თ. ლლონტის ოპტიმისტური გრძნობებით. თუ ინდოეთის მრეწველობა ისე გამაგრდა, რომ კონკურენციას უწევს მეტროპოლიასს, რად არ უნდა ჩვენც დიდი იმედები გვქონდეს ჩვენი მრეწველობის მომავალზეც, ფიქრობს ბ. ლლონტი (იხ. მისი რუს. წიგნი ბოლშევიზმის აღმოსავლ. პოლიტიკაზე). მაგრამ საკითხი იმაშია, ვინ არის ინდოეთის ინდუსტრიის პატრონი; აბორიგენები თუ ინგლისე

სანამდის გაგრძელდება ეს ასე? მანამდის, ვიდრე არ მოხდება საყოველთაო სოციალისტური რევოლუცია, გვიპასუხებენ ზოგიერთი ჩვენი სოციალისტები. საქართველოს ხსნა შეიძლება მხოლოდ სოციალიზმის საშუალებით, ფიქრობენ ისინი.

მაგრამ ჯერ ერთი საყოველთაო სოციალისტური რევოლუციის იმედი ევროპაში თანდათან ქარწყლდება. ნაციონალურ უპირატესობის გრძობამ მოკლა დასავლეთ ქვეყნებში სოციალურ რევოლუციის სურვილი *).

ამას აქვს თავისი მიზეზები: ეკონომიური ლიბერალიზმის დოქტრინა, რომელიც ეყრდნობოდა ცნობილ პრინციპს „laissez faire, laissez passer“, თანდათან კარგავს დასავლეთ ევროპის დაწინაურებულ ქვეყნებში თავის გავლენას. თუ უწინ იმ აზრს იზიარებდენ, რომ საზოგადოებრივ პროგრესს ქმნის თითოეულ პიროვნებათა განცალკევებული ენერჯია და სრული თავისუფლება პიროვნებისა არის საუკეთესო გარანტია ამ პროგრესისათვის,

სელები. ინდოელისათვის სულ ერთია ვინ ყვლეფს მას, მადრასელი თუ ბირმინგამელი ინგლისელი.

*) თანამედროვე ევროპაში სოციალური რევოლუცია შეიძლება იყოს მხოლოდ სოციალისტური. ამის გამო სიტყვა სოციალური და სოციალისტური ერთსა და იმავეს ნიშნავენ.

თანდათან დასავლეთი ევროპა და ჩრდილოეთი ამერიკა დარწმუნდნენ ასეთ სოციალურ ატომიზმის სისუსტეში. დღეს ყველა დასავლეთ ქვეყნებში სახელმწიფო მძლავრს გავლენას ახდენს სოციალურ ურთიერთობაზე და საზოგადოთ მთელს ეკონომიურ ცხოვრებაზე: სოციალური ატომიზმის იდეა დამარცხდა და პროგრესის მექანიზტურმა ინტერპრეტაციამ ადგილი დაუთმო ორგანიულ თეორიას.

აი ეს არის მიზეზი იმისა, რომ დღეს ეკონომიურად დაწინაურებულ ქვეყნებში სახელმწიფო ზრუნავს მუშათა კლასსზე. ამისი მაგალითები მრავალია. ინგლისმა, რომელიც ერთ დროს სასტიკად ებრძოდა მუშების შეკავშირებულ გამოსვლას, დიდი ხანია აღიარა კავშირების თავისუფლება. გერმანიის ინიაციაციით თითქმის ყოველგან შემოდებულია მუშების სახელმწიფო დაზღვევა, რაც აშკარად გამოხატავს იმ აზრს, რომ სახელმწიფო ვალდებულია იზრუნოს ყველა თავის წევრის ეკონომიურ კეთილდღეობაზე. ყოველგან თანდათან იზრდება და რთულდება საქარხნო კანონმდებლობა, რომელიც აწესრიგებს მუშათა შრომას ჰიგიენის მოთხოვნების შესაფერისად. დღეს დასავლეთ ევროპის და ჩრდილოეთ ამერიკის ეკონომიურად დაწინაურებულ ქვეყნებში მუშაკაცი კარგს მატერიალურ პირობებში იმყოფება. ჩვენი

სტუდენტები, რომლებსაც უცხოვრიათ გერმანიაში, და მეთანხმებიან იმაში, რომ გერმანელი მუშის ბინა გაცილებით უკეთესია, ვიდრე ჩვენი შეძლებული მემამულის ცხოვრების სხვა შეღავათით: საჭმლით, სასმლით, თეატრით, გაზეთით, წიგნით, მუსიკით და სხვ., სულ უკანასკნელი ევროპიელი მუშა უფრო უზრუნველყოფილია ვიდრე ძლიერ მდიდარი მესაკუთრე ჩამორჩენილ ქვეყნებისა. ყველა ამით ევროპის მუშათა კლასსი უნდა უმაღლოდეს თავის სახელმწიფოს, რომელიც აგებულია კერძო საკუთრებაზე დამყარებულ ეკონომიურ ურთიერთობაზე. ევროპა სწოვს დანარჩენ კაცობრიობას და ყველ თავის წევრს აგებინებს ამით: კაპიტალისტსაც და მუშასაც. გარეშე მძლავრი სახელმწიფოს შემწეობისა, ევროპიელი მუშა ვერ ეღირსებოდა იმ მდგომარებას, რომელშიც ის დღეს იმყოფება.

ევროპიელ მუშის დღევანდელი კეთილდღეობა არა შედეგი არა-ევროპიელ ქვეყნების სასტიკი ექსპლოატაციისა ევროპიელ სახელმწიფოთა მიერ. ცხადია, რომ ევროპიელი მუშა დაინტერესებულია არსებული წესწყობილების შენარჩუნებაში, რადგანაც ის აძლევს მას პრივილიგიებს. ევროპიელი მუშა იცავს თავის სახელმწიფოს მაშასადამე იცავს იმ ეკონომიურ საფუძველს, რომელზედაც ემყარება ეს სახელმწიფო, ე. ი. კერძო საკუთრებას

კერძო საკუთრების პრინციპის უარყოფა ანგრევს სახელმწიფოს, ვინაიდან სახელმწიფო არის ერთი გამოსახულება საკუთრებისა.

ინგლისელი მუშა, რომელიც გაცილებით უფრო კარგად ცხოვრობს, ვიდრე მაგ., სპარსეთის დიდი მესაკუთრე, მშვენივრად ამჩნევს, რომ ასეთი უზრუნველყოფილი ცხოვრებით ის უნდა უმაღლოდეს ინგლისელ კაპიტალს, რომელმაც დაიპყრო მთელი დედამიწის მესამედი და თავის ნადავლის ნაწილს, თუმცა შედარებით მცირეს, მაგრამ თავისთავად საკმაოდ დიდს, აძლევს მუშასაც. ამნაირად ინგლისის მუშათა კლასისი და კლასისი კაპიტალისტებისა არამც თუ არ ფიქრობენ ურთიერთ განხეთქილებაზე, პირიქით თანდათან უფრო მჭიდროდ უკავშირდებიან ერთ მეორეს: კაპიტალისტი თანდათან აუმჯობესებს მუშის მდგომარეობას და სპობს ამით უკმაყოფილების საფუძველს.

რაც ხდება ინგლისში, თითქმის იგივე ხდება საფრანგეთში, გერმანიაში, იტალიაში. საუკეთესო მომენტი სოციალური რევოლუციისთვის შექმნა თანამედროვეობმა, მაგრამ ცდა ასეთ რევოლუციისა დამარცხებულ გერმანიაში უშედეგოდ დარჩა. ასევე უშედეგოდ დარჩება ეს ცდა რუსეთშიც *). მუშათა მღელვარება ამ

*) იხ. ჩემი წერილი „ბოლშევიზმი და საქართველო“.

ომით გამოწვეული თანდათან ქრება და ცხოვრება ჩადის ნორმალურ კალაპოტში.

ამნაირად არ მართლდება მარქსის პროგნოზი, რომ შიგ კაპიტალისტურ ერის ფარგლებში მოხდება სოციალური რევოლუცია და კლასობრივი დაარღვევს სახელმწიფოებრივს ან ეროვნულსო.

მართალია, ევროპის პროლეტარიატს დღესაც ინტერნაციონალი აკერია პირზე, მაგრამ ვინ დაუჯერებს მის გულწრფელობას. ვინ ღვრიდა ერთ-შეორის სისხლს ამ ომში, თუ არა პროლეტარები? საეჭვოა, რომ ინგლისის პროლეტარიატმა მოინდომოს ქართველი პროლეტარიატის ძმობა: ეს სრულიად არ არის მისთვის ხელსაყრელი, სხვა მოსაზრებით კი ინგლისელი, როგორც უაღრესად ეგოისტური არსება, არ გაუწევს ამხანაგობას ქართველ კაცს.

მარქსის აზრით, ინტერნაციონალი არის გზა სოციალისტურ რევოლუციისაკენ, რომლის ინიციატივას იკისრებენ მოწინავე ერები (უკეთ, ამ ერების მუშათა კლასი). დღეს კი ირკვევა, რომ ეს ასე არ მოხდება. მოწინავე ერები (სხვათა შორის ამ ერების მუშათა კლასები) დაინტერესებული არიან არსებულ სოციალურ ურთიერთობის შენარჩუნებაში. აღსანიშნავია, რომ მარქსი, რომელიც პროგრესის მამოძრავებელ ძალებს ყო-

ველთვის კაცობრიობის ქვედა წრეებში ეძებდა *), ამ შემთხვევაში ლალატობს თავის პრინციპს, და ახალ წეს-წყობილების დასამყარებელ ძალას ეძებს კაცობრიობის ძრისტოკრატიაში: დასავლეთ ევროპის ერებში. ეს აიხსნება მხოლოდ იმით, რომ მარქსსაც დასავლეთ ევროპის ვითარება წარმოდგენილი ჰქონდა, როგორც სრულიად დამოუკიდებელი ისტორიული პროცესი, რომელზედ არ ახდენს გავლენას დანარჩენ ქვეყნების ვითარება. რომ ეს შემცდარი შეხედულებაა, ჩვენ უკვე აღვნიშნეთ.

თუ არსებული სოციალური წესწყობილება დაიზღვევა, მოხდება ეს დასავლეთ ევროპის გარეშე მყოფ ქვეყნების გავლენით. პროგრესს ამოძრავებენ დღეს ესენი. ესენი ქმნიან მთავარ ღირებულებებს **) ევროპა კი ბატონობს და მკის სხვის ნამუშევარის ნაყოფს. ხანდის-ხან ატყდება ხოლმე შიგ ევროპაში კლასიური უთანხმოება, თუ ვერ შერიგდენ ნადავლის გაყოფაში. მაგრამ კვლავ შეთანხმდებიან და განაგრძობენ ძველებურს ბატონობას.

*) ეს ცხადდება უკვე „კომუნისტურ მინიფესტში“, სადაც მარქსი ამტკიცებს, რომ მუშების განთავისუფლება ეკონომიურ მონობიდან თვით მუშების ხელით უნდა მოხდეს.

**) ვერ. ქიქოძეს ეს კარგად აქვს აღნიშნული, იხ. მისი „პოლიტიკური წერილები“.

ამ ომის წინ ერთი ინგლისელი მკვლევარი (ნორ-
მან ენჯელი) ამბობდა, რომ ომი ევროპიელ სახელმწიფო-
თა შორის შეუძლებელია, ვინაიდან ის დაღუპავს ორი-
ვე მემარ მხარესო. მიუხედავად ამისა ომი მაინც მოხდა.
მაგრამ ამ ომის აუწერელ შედეგებმა საჭიროდ გახადეს
ისეთი პირობების შექმნა, რომ მომავალში დასავლეთ
ევროპის მოწინავე სახელმწიფოთა შორის ომი შეუძლე-
ბელი იქნეს. დასავლეთ ევროპის ერებმა დაიყვენ ურ-
თიერთ შორის მთელი კაცობრიობა და ფიქრობენ მიე-
ცენ აწი მშვიდობიან, აუღელვებელ ცხოვრებას.

მაშ თუ დასავლეთ ევროპის მუშათა კლასსი, თან-
დათან რეფორმიზმით ჩაჭერილი, კარგავს რევოლუციურ
სულს, და ურიგდება არსებულ სოციალურ წესწყობი-
ლებას, სად უნდა ვეძიოთ ჩვენ პროგრესის მამოძრავე-
ბელი ძალა?—ცხადია, რომ მხოლოდ ევროპის გარეშე,
გკონომიურად და პოლიტიკურად დაჩაგრულ ერებში
ფროვნულ გრძნობის გაღვიძება მააში არის ერთად ერ-
თი გზა თანამედროვე ურთიერთობის გარდასაქმნელად.
შარქსი ფიქრობდა სოციალისტურ სამეფოში ინტერნა-
ციონალის საშუალებით შესვლას. ინტერნაციონალი
განუხორციელებელია ოცნებაა კაპიტალისტურ ხანაში.
ერთად ერთი გზა ახალი ფორმებისაკენ არის ნაციონა-
ლური გრძნობის გაღრმავება. პროგრესსი იქმნება არა

დაწინაურებულის ჩამორჩენილისადმი სიყვარულით. ეს უტოპიაა, როგორც ამას მრავალჯერ ამხილებდა თვით მარქსი. პროგრესი იქმნება ჩამორჩენილის ეგოიზმით, რომელიც აიძულებს მას წინსვლას. სიყვარული მოყვასისადმი—კონსერვატიული ძალაა, პროგრესს კი ამოძრავებს სიძულვილი მტრისადმი.

ყველა ზემოთქმულიდან ცხადია, რამდენად უსაფუძვლოა იმის იმედი, რომ დასავლეთ ევროპის სოციალისტური რევოლუცია გაუმჯობესობს საქართველოს ეკონომიურ მდგომარეობას. პირუკუ, თვით საქართველოსი, როგორც ჩამორჩენილ ქვეყნის გამაგრება, არის აუცილობელი პირობა დასავლეთ ევროპის ჰეგემონიის მოსასპობად და ინტერნაციონალის დასამყარებლად.

რა რესურსები გვაქვს ჩვენ დღეს ამისათვის? ჩვენ ვნახეთ, რომ მრეწველობა არ გვაქვს, და ახლო მომავალში არც გვექნება. გვრჩება მაშასადამე მხოლოდ ერთი რამ: სოფლის მეურნეობა.

აქ მართლაც დიდი პერსპექტივები იშლება ჩვენს თვალ წინ. თუ დღეს საქართველოს ტერიტორია ძლივს ასაზრდოვებს ორ მილიონ ნახევარ ხალხს, მეურნეობის ინტენსიფიკაციის საშუალებით ეს ტერიტორია ბევრჯერ უფრო მეტს ხალხს მისცემს სარჩოს. ამას მოწმობს საქართველოს ისტორია.

ვქვს გარეშეა, რომ საქართველო ძველად, მიუხედავად იმისა, რომ ის არ იყო მრეწველობის ცენტრი და სოფლის მეურნეობით ცხოვრობდა, უფრო მჭიდროდ იყო დასახლებული ვიდრე დღეს. ცნობილი მკვლევარი გაკსტჰაუზენი აღნიშნავს, რომ საქართველოში დღესაც მოიპოვება ნაშთები, რომლებიც მოწმობენ მისი მეურნეობის მაღალ განვითარებაზე წარსულში *). ესეც რომ არ იყოს, განა მხოლოდ რუსთაველის სახელი საკმაოდ არ მოწმობს იმაზედ, თუ რა მაღალ განვითარებას შეუძლია მიაღწიოს საქართველომ სოფლის მეურნეობის საშუალებით. დღეს, ჩვენი ჩამორჩენილობის გამო, ათი ქცევა მიწა ძლივს იძლევა 200—300 მანეთად ღირებულ წლიურ მოსავალს. შეიძლება კი გაუმჯობესებულ მეთოდის საშუალებით თითო ქცვიდან 2000—3000 მანეთად ღირებულ მოსავლის მიღება *).

ვიდრე სოფლის მეურნეობა ამოწურული არ არის, მრეწველობის განვითარებაც შეფერხებულია. მრეწველობა იკიდებს ფეხს იქ, სადაც სოფლის მეურნეობა უკვე არ კმარა. სწორედ ამიტომ არის, რომ ბუნებით სოფლის მეურნეობისათვის სუსტად დაჯილდოვებული ქვეყნები

*) F. V. Haxthausen—Transkaukasien.

*) იხ. ჟურნალი „Русские субтропики“, 1912 წ. № 10, პროფ. კრასნოვის წერილი.

ხდება ჩვეულებრივ მრეწველობის ასპარეზად. იმ ქვეყნებში კი, სადაც ბუნება უხვია, მრეწველობა ვითარდება სუსტად. ადამიანს ურჩევნია ბუნების წიაღში ყოფნა; ქარხანაში ის მხოლოდ იძულებით შედის.

მაშ მრეწველობისათვის ნიადაგის მოსამზადებლად პირველად ყოვლისა საჭიროა სოფლის მეურნეობით ჩვენი ქვეყნის ბუნების ამოწურვა.

აი აქეთკენ უნდა იყოს დღეს ჩვენი ერის ყურადღება მიმართული.

რა აბრკოლებს ჩვენში სოფლის მეურნეობის გავითარებას? გარეშე ძალა მას არ აბრკოლებს. პირიქით, უცხო ქვეყნები დაინტერესებული არიან საქართველოდან ნედლი მასალის მიღებაში. ლიონის ბირჟა ბეჯითად ადევნებს თვალყურს, რამდენი ფუთი აბრეშუმის დამზადებას შესძლებს ყოველ წელს საქართველო. არა ნაკლები ინტერესით ეპყრობიან უცხოელები თამბაქოს, ხილის, ღვინის, სიმინდის, მატყლის, ბამბის წარმოებას საქართველოში. გარეშე ძალა საქართველოს სოფლის მეურნეობას მხოლოდ დახმარებას გაუწევს.

თუ დაბრკოლება ხვდება სოფლის მეურნეობის აყვავებას ჩვენში, ეს არის მხოლოდ ხალხის განუვითარებლობა, რომელსაც ეშველება იმავე მეურნეობის საშუალებით.

ჩვენი ეროვნული არსებობის მთავარი რესურსია დღეს სოფელი, გლეხობა, რომელიც წარმოადგენს მთელი ერის 95%⁰. აი ამ გლეხობას უნდა დაეყრდნოს ის, ვისაც სურს საქართველოს ბრწყინვალე მომავალი. გლეხობა არის ის წრე, რომლის წიაღიდან უნდა იშვას ახალი საქართველო: ქართველი ერის იდეა ჩამარხულია საქართველოს გლეხობაში.

რომ ნათლად წარმოუდგეს მკითხველს ჩემი წერილის პოზიტივური ნაწილის შინაარსი სასარგებლოდ ვთვლი ცალკე დებულებებში მისს გამოხატვას.

1. ქართველი ერის ევოლუციის ხაზი განისაზღვრება ორ ძალთა ურთიერთობით: შინაურისა და გარეშე ძალის.

2. შინაურ ძალის ქვეშ ვგულისხმობ ერის ბუნებრივ ნიქს, მისს გონებრივს და ზნეობრივ განვითარებას, მის ფიზიკურ აგებულებას და ეკონომიურ სიმდიდრეს, რომელიც თავის მხრივ დამოკიდებულია ერის ტერიტორიაზე და მის უფლებებზე ამ უკანასკნელზე.

3. გარეშე ძალის ქვეშ ვგულისხმობ უცხო ერების პოლიტიკურს და ეკონომიურ ძალას, რამდენადაც ესენი ეხებიან საქართველოს ვითარებას.

4. საქართველოს ეკონომიური ევოლუციის გამოსავალი წერტილი დღეს არის სოფლის მეურნეობა, რომ-

ლის განვითარებას ხელს უწყობს საერთა-შორისო კონფიქტურა.

5. ქართული მრეწველობის განვითარებას საქართველოში დღეს დღეობით ელობება მრავალი დაბრკოლება.

ა. დასავლეთ ქვეყნების ეკონომიური კონკურენცია.

ბ. დასავლეთ ქვეყნების პოლიტიკური ჰეგემონია.

გ. დემოკრატიული წესწყობილება საქართველოს რესპუბლიკისა.

6. დასავლეთ ქვეყნების ჰეგემონიიდან თავის დასაღწევად საჭიროა:

ა. ეროვნული ძალის გამაგრება.

ბ. მსგავს მდგომარეობაში მყოფ დაჩაგრულ ერებთან კავშირი.

7. ქართული მრეწველობა შესაძლებელი გახდება არა-არსებულ სოციალურ ურთიერთობის საფუძველზე.

8. ბრძოლა ახალ სოციალურ წესწყობილებისათვის დებულობს ეროვნებათა შორის ბრძოლის ხასიათს, სადაც დასავლეთი ევროპა და სხვა კაპიტალისტური ერე-

ბი ძველ წესებს იცავენ, ხოლო დანარჩენი ქვეყნები მო-
ითხოვენ ახალ წესების დამყარებას.

9. ახალ სოციალურ წესწყობილებისათვის საერთა-
შორისო ბრძოლაში ეროვნული ინტერესი უკარნახებს
საქართველოს მებრძოლთა რიგში ჩადგეს.

ქ. ი. ჯავახიშვილი
1918 წლის
1036-1037

